

Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet

– en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner

”Förr definierade jag våld som slag, våldtäkter och sexuella övergrepp. Nu ser jag det som allt som inkräktar på mina rättigheter att bli behandlad som en mänsklig varelse”.

(indisk kvinna, aktiv i en organisation för kvinnors rättigheter, citat ur Unicefs bok ”Breaking the Earthenware Jar”, 2000)

Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet

– en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner

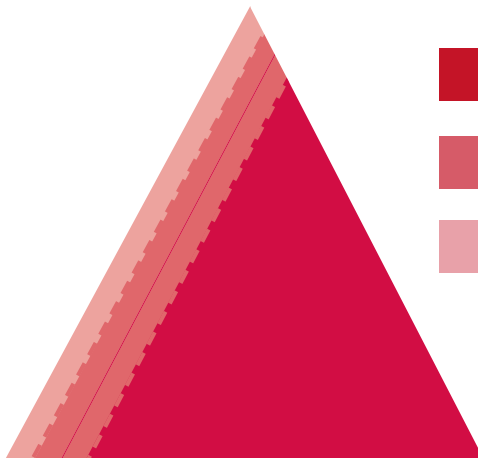
Innehåll

1. Inledning	7
1.1 Sammanfattning	8
1.2 Bakgrund	10
1.3 Uppdraget	11
1.4 Uppläggning	11
1.5 Metod	12
1.6 Centrala begrepp och definitioner	12
2. Åtgärder på olika nivåer	15
2.1 Åtgärder på nivå I: Uppmärksammande och kodifiering av våldet och förtrycket i konventioner, lagar mm	16
2.1.1 Från patriarkalt våld som hälsofråga till rättighetsfråga	16
2.1.2 Våld i hederns namn	26
2.1.3 Våld mot homo- och bisexuella samt transpersoner	28
2.2. Åtgärder på nivå II: Synliggörande av våldets och förtryckets systematik, omfattning, uttryck och kostnader	30
2.2.1 Våldet i siffror	30
2.2.2 Våldets ekonomiska kostnader	35
2.2.3 Sambanden mellan våld och förtryck	36
2.3 Åtgärder på nivå III: Framhållande och analys av våldets och förtryckets orsaker	39
2.3.1 Grundläggande människosyn och föreställningar om mäns överordning	39
2.3.2 Sociala och ekonomiska konstruktioner som orsaker till våldet	41
2.3.3 Makt, prestige och överhöghet som orsaker till våldet	41
2.3.4 Myten att män tjänar på patriarkala strukturer och våld	42
2.3.5 Moderniteten och globaliseringen som hot mot familjeförsörjarens traditionella makt och prestige	42

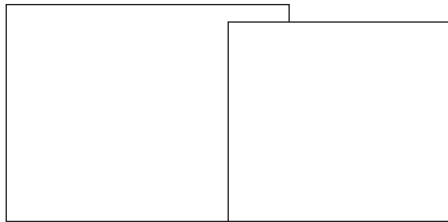
2.3.6	Kvinnors krav på rättvisa och mänskliga rättigheter	43
2.4	Åtgärder på nivå IV: Utarbetande av institutionella åtgärder: anslag, utbildning, samverkan, riktlinjer	44
2.4.1	Anslag av medel	44
2.4.2	Utbildning och handböcker	46
2.4.3	Samverkan	48
2.4.4	Riktlinjer	48
2.5	Åtgärder på nivå V: Operativa insatser bland berörda offer och förövare.....	50
2.5.1	Internationellt	51
2.5.2	Nationellt	52
2.5.3	Ett landexempel: Frankrike	56
3.	Sammanfattande bedömning	59
3.1	Insatser på olika nivåer	61
3.2	Möjliga kompletterande åtgärder inriktade på förtryck och våldets orsaker	64

Bilagor:

1.	Slutdokumentet från Stockholmskonferensen 7–8 december 2004 om patriarkalt våld mot kvinnor, med fokus på våld i hederns namn	66
2.	Landexemplet Frankrike rörande våld i hederns namn	68
3.	Ackronymer	70
4.	Referenslitteratur	71

- Patriarkalt våld och förtryck mot heterosexuella kvinnor
- Våld och förtryck i hederns namn
- Våld och förtryck mot HBT-personer

"Säkerhet" versus patriarkalt våld?

Inledning

Sverige har spelat en pådrivande roll internationellt i multilateralt arbete mot patriarkalt våld.

Nedan presenteras på regeringens uppdrag en översiktlig kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner.

1.1 Sammanfattning av kartläggningen

Patriarkalt våld definieras i denna studie på samma sätt som av FN:s specialrapportör om våld mot kvinnor, dvs. som ett samlingsbegrepp för det våld som finns världen över och som bottenar i och försvarar patriarkala maktstrukturer. Studien visar, att medan män oftast utsätts för våld utanför familjen är kvinnor och flickor framför allt offer för våld *i hemmen och inom familjen*. Detta har gjort våldet osynligt, grupperna sårbara och försvårat skydd mot omfattande och systematiskt våld och förtryck.

Kartläggning visar att en mängd åtgärder vidtagits internationellt de senaste 10–15 åren för att börja bryta tystanden kring patriarkalt våld och förtryck. Vid FN:s kvinnokonferens i Peking 1995 markerades att våld mot kvinnor och flickor, som länge definierats som en hälsofråga, är en *fråga om rättigheter och ska behandlas ur ett rättighetsperspektiv*. I Peking betonades vikten av att uppmärksamma våld mot kvinnor i *alla* världens regioner, och under flickors och kvinnors hela livscykel. Sedan dess har dock fokus i form av anslag, konferenser och resolutioner förskjutits mot *extrema* former av våld och förtryck, t.ex. könsstympning, handel med kvinnor och barn för sexuella ändamål samt brott i hederns namn. En annan tendens är att tabuet mot att diskutera våld, hot och diskriminering av homo- och bisexuella samt transpersoner börjat luckras upp. Medan uppmärksamheten således ökat på extrema former av våld och förtryck och våld mot HBT-personer så riktas idag mindre uppmärksamhet på hur *föreställningar om kvinnors underordning också ligger bakom mindre extrema former av våld och förtryck mot kvinnor*, som det vardagsvåld som fortfarande drabbar kvinnor världen över, oavsett klass och etnicitet.

Sverige har spelat en pådrivande roll internationellt i multilateralt arbete mot patriarkalt våld, i FN och inom utvecklings-

samarbetet genom att:

- ▶ bidra i arbetet med att stärka regelverken för mänskliga rättigheter (MR)
- ▶ spela en ledande roll genom att betona breda jämställdhetsinsatser för att åtgärda våldets bakomliggande orsaker
- ▶ spela en ledande roll i att poängtera mäns roll i jämställdhetsarbetet
- ▶ spela en ledande roll i att betona vikten av kvinnors och flickors rätt till sin egen kropp och till sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter
- ▶ driva på i fråga om åtgärder mot brott i hederns namn och andra former av extremt våld och förtryck som t.ex. könsstypning
- ▶ spela en ledande roll mot våld och diskriminering av HBT-personer.

Det finns idag en växande insikt om våldets stora omfattning och systematik samt om könsmakt, genusordning och tolkningar av mansroller och maskulinitet (likom kvinnoroller och feminitet) som bakomliggande orsaker. Siffrorna på våldets omfattning visar att uppskattningsvis en kvinna av tre under sin livstid utsätts för våld – och att *abortering av flickfoster och våld mot flickor och kvinnor bara under de senaste 10–15 år beräknas ha skördat fler offer än 1900-talets båda världskrig och övriga krig sammantaget.*

Den ökade uppmärksamheten på det patriarkala våldet har hittills inriktats på stärkande av regelverk, handlingsplaner och riktlinjer inom organisationer och myndigheter, både internationellt och i Sverige. Dessutom har insatser vidtagits för att bistå offer för våldet, främst i form av skyddat boende. Däremot har mindre gjorts för att straffa förövare, påverka och förändra strukturer som vidmakthåller våldet och uppmärksamma våldet och förtrycket i arbete avseende mänsklig säkerhet. Okunskapen är också fortsatt stor när det gäller vilka åtgärder som är mest verkningsfulla mot våldet och förtrycket. Det finns inte heller några tecken på att våldet skulle ha minskat, varken internationellt eller i Sverige.

Idag riktas mindre uppmärksamhet på hur föreställningar om kvinnors underordning också ligger bakom mindre extrema former av våld och förtryck mot kvinnor, som det vardagsvåld som fortfarande drabbar kvinnor världen över, oavsett klass och etnicitet.

Den svenska regeringen har länge verkat aktivt nationellt och internationellt för jämställdhet, mot våld mot kvinnor och för att uppmärksamma mäns roll i dessa sammanhang.

1.2 Bakgrund

Den svenska regeringen har länge verkat aktivt nationellt och internationellt för jämställdhet, mot våld mot kvinnor och för att uppmärksamma mäns roll i dessa sammanhang. Under senare år har ökad fokus riktats mot våld i hederns namn och våld mot homo- och bisexuella samt transpersoner, och på att synliggöra bakomliggande förtryck och orsaker till våldet.

I december 2004 var Sverige värd för en stor internationell konferens om patriarkalt våld mot kvinnor med fokus på våld i hederns namn. Syftet var bl.a. att angripa orsakerna till att flickor och kvinnor kränks, uppmärksamma staters skyldigheter att agera och det civila samhällets viktiga roll, att samla aktörer från olika arenor för dialog och erfarenhetsutbyte, sprida kunskap om våldet och dess orsaker och stimulera till fortsatt engagemang bl.a. i internationella processer och fora. I slutdokumentet från konferensen (bil 1) framhålls att en orsak till våldet är patriarkala strukturer och föreställningar om kvinnors underordning och mäns överordning, som finns världen över men som varierar kraftigt i omfattning beroende på graden av jämställdhet. Slutdokumentet betonar således att inte bara det öppna våldet utan också förtryck och bakomliggande värderingar måste åtgärdas genom brett upplagda insatser för jämställdhet och stärkande av kvinnors och flickors rättigheter.

Konferensen noterade också att frågor om våld mot kvinnor ofta spelar en undanskymd roll på den globala politiska agendan. Den svenska utrikesministern lovade dock vid konferensen att Sverige aktivt ska motverka tystnad i frågan och konsekvent belysa och agera mot våld mot kvinnor och kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Denna kartläggning är ett led i ett fortsatt starkt svensk engagemang i dessa frågor och utgör en uppföljning av konferensen i december 2004. Samtidigt vidgar studien enligt regeringens beslut fokus till att också omfatta patriarkalt förtryck, särskilt i hederns namn och våld och *förtryck* mot *homo- och bisexuella samt transpersoner*.

1.3 Uppdraget

Regeringen fattade den 14 april 2005 beslut om kartläggningen enligt ovan som genom belysande exempel ska visa vad som görs internationellt i t.ex. olika FN-organ, Europeiska Unionen, Europarådet, det civila samhället och olika regeringar samt arbete i Sverige. Studien har genomförts av kanslirådet Gerd Johnsson-Latham. De slutsatser och andra normativa utsagor som redovisas är författarens egna.

1.4 Uppläggning

Studien omfattar det arbete som utförts, internationellt och i Sverige, indelat på fem åtgärdsnivåer som alla påverkar varandra:

- Nivå 1** *Uppmärksammandet och kodifierandet av våldet och förtrycket i konventioner, lagar och andra centrala dokument*
- Nivå 2** *Synliggörandet av våldets och förtryckets systematik, omfattning, uttryck och kostnader*
- Nivå 3** *Framhållande och analys av våldets och förtryckets bakomliggande orsaker*
- Nivå 4** *Utarbetandet av institutionella åtgärder; anslag, utbildning, samverkan, riktlinjer*
- Nivå 5** *Operativa insatser i form av skydd till offer mm*

Studien avslutas med slutsatser och angivande av möjliga prioriteringar för fortsatt arbete på området.

Patriarkat: makten både inom hushållet och i den offentliga sfären innehas av män. Mäns dominans, där graden av kvinnoförtryck kan variera. Sociala system inom vilka kvinnor är underordnade män.

1.5 Metod

Eftersom studien utförts under kort tid medges ingen djupare genomlysning av de frågor som behandlas utan ger snarare en översikt med exempel av centrala åtgärder mot våldet och förtrycket och bakomliggande orsaker. Kartläggningen har haft formen av en skrivbordstudie där tongivande internationella och svenska nationella aktörer och rapporter analyserats. Genomgången av dokument och hemsidor har kompletterats med möten och samtal med flera berörda aktörer i Stockholm, New York och Islamabad. (Referenslitteratur för såväl enskilda avsnitt som för texten som helhet redovisas i bilaga 4).

1.6 Centrala begrepp och definitioner

Studien rör en rad begrepp som (med undantag för intersektionalitet, hegemoni och HBT) enligt *Nationalencyklopedin* definieras som följer:

Patriarkat (enligt nationalencyklopedin): makten både inom hushållet och i den offentliga sfären innehas av män. Mäns dominans, där graden av kvinnoförtryck kan variera. Sociala system inom vilka kvinnor är underordnade män.

Könsmaktssystem: strukturer och processer som ligger till grund för mäns samhällsliga dominans över kvinnor.

Genus: idéer och handlingar som sammantagna formar människors sociala kön. Kulturell process som tillskriver människor kollektiva s.k. könsegenskaper, dvs. manligt och maskulint resp. kvinnligt och feminint. Används också i s.k. queer theory, som i högre grad betonar genus som mångfald, och där heterosexuallitet ses som grunden för genusordningen.

Makt: när en aktör A får en aktör B att handla enligt A:s vilja även om handlingen strider mot B:s vilja och intressen.

Förtryck: hårda åtgärder mot (viss grupp av) personer i syfte att hålla dem i ett tillstånd av maktlöshet.

Jämställdhet: att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Reell respektive formell jämställdhet. Till jämställdhet hör också rätten att bli betraktad som i första hand människa, inte som kvinna eller man.

Diskriminering: Särbehandling av individer eller grupper vilken innebär ett avsteg från principen att lika fall skall behandlas lika.

Integritet: Rätt att få sin personliga egenart och inre sfär respekterad. Har nära samband med människans värdighet. Kränkningar av integritet kan vara både fysisk och psykisk.

Heder: oskrivet normsystem som man inte kan bryta mot utan att förlora anseendet, särskilt i grupper med kåranda eller dyligt.

Intersektionalitet: multipel diskriminering med dimensioner som kön, klass, etnicitet, ålder som avgörande för en individs status och makt.

HBT-personer (från RFSL:s definition): Homo- och bisexualitet avser sexuell läggning. Transexualitet innebär överskridande könsidentitet. En transperson (barn/vuxen, kvinna/man) kan vara antingen homo-, bi- eller heterosexuell.

Rättighet: Centralt etiskt och juridiskt begrepp. Grundläggande är distinktionen mellan konventionella rättigheter, som har sin grund i sociala arrangemang, och naturliga rättigheter, som enligt vissa tankeriktningar existerar oberoende av sådana arrangemang.

Systematisk: som sker enligt visst system. Allmännare i fråga om annan konsekvent genomförd handling: *hon blev utsatt för ~ misshandel i flera år.*

Hegemoni: från grek. *h\gemoni´a* 'ledning', 'överbefäl', 'ledarskap', av *h\gema´n* 'ledare'), ledarställning. I politisk bemärkelse

Makt: när en aktör A får en aktör B att handla enligt A:s vilja även om handlingen strider mot B:s vilja och intressen.

"Patriarkalt" våld används på samma sätt som av FN:s specialrapportör om våld mot kvinnor, dvs. som ett samlingsbegrepp för allt våld som bottnar i och försvarar patriarkala maktstrukturer som i olika mån finns världen över.

hur sociala maktordningar upprätthålls inte bara av tvång utan av att de underordnade själva håller med om och medverkar till dominansordningen, bl.a. genom att aspirera på privilegier och makt inom det rådande systemet.

Avslutningsvis kan här noteras, att den genomgånga litteraturen innehåller begreppen *patriarkalt våld, mäns våld mot kvinnor (och flickor), våld mot kvinnor, könsbaserat våld och våld i hemmen – vilka alla avser något olika företeelser. "Patriarkalt" våld används på samma sätt som av FN:s specialrapportör om våld mot kvinnor, dvs. som ett samlingsbegrepp för allt våld som bottnar i och försvarar patriarkala maktstrukturer som i olika mån finns världen över.* I dessa kan både kvinnor och män, liksom transpersoner, oavsett kön, vara offer och förövare – eller båda delarna. Begreppet "mäns våld mot kvinnor (och flickor)" används för att betona att enligt WHO så är den överväldigande delen (18–19 av 20) förövare män. Begreppet "könsbaserat våld" används om syftet varit att framhålla att bilden inte är helt enhetlig eftersom 1–2 av 20 förövare beräknas vara kvinnor. "Våld mot kvinnor" används när offren men inte förövarna pekas ut.

I denna kartläggning används alla begreppen beroende på de rapporter och frågor som kommenteras.

Åtgärder på olika nivåer

Trots att tystnaden börjat brytas och att kunskapen om våldets omfattning och orsaker ökat finns ännu inga rapporter som tyder på att våldet och förtrycket skulle ha minskat i omfattning.

2. 1 Åtgärder på nivå 1: Uppmärksammandet av våldet och förtrycket i konventioner, lagar mm.

På det internationella området har åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt våld och förtryck i hederns namn, mot kvinnor och homo-, bi- och transpersoner (HBT-personer), i hög grad koncentrerats på utformningen av *regelverk*. Dessa har haft formen av konventioner, deklarationer, resolutioner och handlingsplaner, inom FN, EU, Europarådet mm. I detta arbete har regeringar varit centrala aktörer som i förhandlingar avgjort hur långtgående eller begränsade överenskommelserna blivit.

På nationell nivå har lagstiftning och handlingsplaner på motsvarande sätt varit regelverk för att motverka våldet.

Regeringarnas positioner har ofta växt fram i dialog med det civila samhället och forskarvärlden som många gånger, genom kampanjer och rapporter, spelat en pådrivande roll för att få regeringar att stärka regelverken för att åtgärda våldet.

Kartläggning visar hur den internationella tystnaden kring våldet börjat brytas de senaste 10 åren. I detta arbete har Sverige tillsammans med andra länder spelat en aktiv roll i FN, EU, Europarådet, inom utvecklingsarbetet mm, i sammanhang som rör de mänskliga rättigheterna (MR). Sverige har också varit särskilt tongivande i att lyfta fram breda insatser för jämställdhet och satsningar mot våldet, mäns ansvar och behovet av att diskutera begreppet maskulinitet som förknippat med våld. Men trots att tystnaden börjat brytas och att kunskapen om våldets omfattning och orsaker ökat finns ännu inga rapporter som tyder på att våldet och förtrycket skulle ha minskat i omfattning.

2.1.1 Från patriarkalt våld som hälsofråga till rättighetsfråga

De rapporter som ligger till grund för kartläggningen visar att patriarkalt våld och förtryck, inklusive våld mot kvinnor, är globala problem som under generationer varit undanhöjda inom familjer, nedtystade, omgivna med skam och en ovilja att peka ut förövarna av rädsla för repressalier. Stigmat som präglar våld mot

kvinnor och flickor kan liknas vid det som omgärdat HIV AIDS. Våld mot kvinnor var således en fråga som det internationella samfundet inte kunde enas om att inkludera i förhandlingarna kring CEDAW; FN:s konvention mot all slags diskriminering av kvinnor som trädde i kraft 1981.

Texter om våldet saknades också i den grundläggande MR-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter som antogs i FN år 1966, i en tid när omfattningen av våld i hemmen och det systematiska i detta våld inte var lika kända (eller erkända) som idag.

Våld mot kvinnor uppmärksammades istället främst som en hälsofråga bl.a. av *Världshälsoorganisationen (WHO) och Världsbanken*. Åren 1997 och 2002 kom stora samlande rapporter från WHO om våld mot kvinnor och flickor som visade utbredda skador i form benbrott, brännskador, synrubbingar, mental ohälsa m.m. som följd av det som då kallades "våld i hemmen". WHO har fortlöpande rapporterat i frågan och presenterade senast våren 2005 ytterliggare studier på området.

FN:s kvinnokonvention CEDAW tillkom för att det blivit uppenbart att "könsneutrala" MR-konventioner inte uppmärksammat hur könsdiskriminering gjort kvinnor särskilt utsatta på en rad områden. Eftersom CEDAW saknar text om våld mot kvinnor kompletterades konventionen år 1992 med ett rådgivande yttrande från den kommitté som övervakar konventionens efterlevnad. I yttrandet (nr 19, som inte är juridiskt bindande) anges att det allmänna förbudet mot könsdiskriminering också skall anses omfatta könsbaserat våld, *oavsett om våldet utförs av privatpersoner eller personer i offentlig tjänst.* Detta tolkas som att det bl.a. omfattar våld i hemmen.

Slutdokumentet från FN:s världskonferens om de mänskliga rättigheterna i Wien 1993 och inrättandet av en specialrapportör om våld mot kvinnor under FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna (MRK) innebar genombrott i frågan om våld mot kvinnor. Wiendokumentet definierar våld mot kvinnor som allvarliga kränkningar som *inskränker eller helt upphäver kvinnors mänskliga rättigheter.*

År 1993 antog FN:s generalförsamling *FN:s deklaration mot våld mot kvinnor.* Deklarationen definierar våldet som "Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana hand-

Våld mot kvinnor uppmärksammades länge främst som en hälsofråga.

I Pekingdokumentet markeras också, att för många kvinnor förvärras deras utsatthet genom att de utsätts för dubbel- eller trippeldiskriminering p.g.a. klass, etnicitet, sexuell läggning, funktionshinder m.m.

lingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet.”

Deklarationen förklarar att våld mot kvinnor utgör en kränkning av kvinnors mänskliga rättigheter och anger att stater måste motverka våldet bl.a. genom ”due diligence” dvs. straffrättsliga sanktioner och motverka, utreda och beivra sådana brott. Stater anmodas också stödja offer och avsätta *tillräckliga resurser* för arbete mot våld mot kvinnor.

Ett barnperspektiv stärktes genom FN:s konvention om barnets rättigheter som antogs av FN:s generalförsamling 1989. Denna FN-konvention har ratificerats av fler stater än någon annan trots att den först ansågs kontroversiell i betoningen av att barn har rättigheter. Konventionen sätter normer för barns hälsa, utbildning, social trygghet, rimlig levnadsstandard, lek och fritid. Den stadgar allmänt i artikel 19 barnets rätt till skydd mot övergrepp och ålägger konventionsstaterna att vidta alla lämpliga åtgärder i form av lagstiftning och administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp. Från svensk sida har barnrättsperspektivet förstärkts ytterligare genom regeringens skrivelse till riksdagen 2001/02:186.

Handlingsplanen från FN:s fjärde världskonferens i Peking 1995 byggde vidare på deklARATIONEN mot våld mot kvinnor och anger att våld mot kvinnor under hela livscykeln omfattar bl.a. mord på nyfödda flickor, sexuella övergrepp, könsstympning, våldtäkt inom äktenskapet, våld inom äktenskapet samt våld mot änkor och äldre kvinnor. I Pekingdokumentet markeras också, att för många kvinnor förvärras deras utsatthet genom att de utsätts för dubbel- eller trippeldiskriminering p.g.a. klass, etnicitet, sexuell läggning, funktionshinder m.m – dvs. det som idag benämns som intersektionalitet. Planen slår också fast, att våld mot kvinnor återspeglar bristande jämställdhet och förställningar om kvinnors under- och mäns överordning.

Stadgan för den internationella brottsmålsdomstolen ICC anger att våldtäkt och sexuellt våld kan utgöra krigsförbrytelser under väpnade konflikter och folkmord i fred. UNIFEM, Amnesty m.fl. aktörer i det civila samhället tolkar stadgan som att våld i hemmen – pga. våldets stora utbredning och systematik – kan ses som en MR-kränkning. Sverige och övriga EU anser istället att våld mot kvinnor är en faktor som försvårar kvinnors åtnjutande av MR.

Dokumentet från *uppföljningen till FN:s kvinnokonferens i Peking 2000*, som antogs i New York, markerar att det är staters skyldighet ("due diligence") att visa tillbörlig omsorg och göra sitt yttersta, genom lagstiftning och andra åtgärder, för att förhindra och bestraffa våld mot kvinnor när våldet utgör en brottslig gärning. Dokumentet anger också staters skyldighet att bistå offren. *Undlåtenhet från statens sida ("erga omnes")* härvidlag kan leda till att staten gör sig skyldig till ett brott mot de mänskliga rättigheterna.

Folkrätten har också utvecklats genom ett domstolsutslag i den latinamerikanska motsvarigheten till Europadomstolen, *Inter-american Court of Human Rights*. Där fälldes Honduras i juli 1988 för undlåtenhet att skydda en kvinna mot MR-kränkningar när hon utsattes för systematiskt våld av sin make. Bl.a. UNIFEM åberopar detta som internationellt prejudicerande och som att systematiskt våld mot kvinnor erkänts som en MR-kränkning.

Uppmärksamheten kring våld mot kvinnor har också vidgats genom antagandet av *säkerhetsrådets resolution 1325 år 2000*. Frågan om åtgärder mot våld mot kvinnor drivs starkt av flera länder i Syd vilket framgår av det faktum att det var Namibia och Bangladesh som initierade frågan i säkerhetsrådet. Dessa länder betonade *kvinnor som aktörer* i alla led av konflikthantering, och inte enbart som offer och passiva objekt i behov av mäns omsorg och omhändertagande.

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna är den enda konvention som fullt ut införlivats i svensk lagstiftning. Som svensk lag gäller därmed den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna som stadgar *allas* rätt till livet, förbud mot tortyr, slaveri och rätten till frihet och säkerhet och förbud mot diskriminering (Avd 1, artikel 2, 3, 4, 5 och 14).

FN:s generalförsamling har vid upprepade tillfällen antagit resolutioner om eliminering av våld i hemmen mot kvinnor. Resolutionen uppmärksammar våldet som ett samhällsproblem, och som en spegling av ojämlika maktrelationer mellan kvinnor och män. Resolutionen år 2004 i frågan uppmanar stater att straffbelägga sådant våld och stärka kvinnors egenmakt och ekonomiska ställning genom rätt till mark, ägande, arv mm. Resolutionen betonar också behovet av bistånd för att motverka våldet.

Kvinnor måste ses som aktörer i alla led av konflikthantering, och inte enbart som offer och passiva objekt i behov av mäns omsorg och omhändertagande.

Inom FN:s operativa verksamhet (utvecklingsarbetet) talas vanligtvis om gender based violence. Denna beteckning synliggör varken offer eller förövare.

Inom EU diskuteras frågor om våld mot kvinnor ofta i den mån ett ordförandeland eventuellt tar upp frågan. Det finns alltså viss möjlighet inom EU att kollektivt agera mot våld mot kvinnor och flickor, för att som t.ex. på initiativ av Danmark diskutera gemensamma indikatorer för att uppmärksamma våldet. Däremot ankommer det på stater att själva utforma nationell lagstiftning och åtgärder på det sociala området i dessa frågor där grundläggande uppfattningar ofta skiljer sig tydligt länderna emellan. Medlemmarna i EU har därför begränsat EU-kommissionens kompetens och resurser i dessa frågor.

Det internationella regelverket kring det som benämns "de mänskliga rättigheterna" begränsas till rättigheter som stater anser sig kunna säkra, och bara brott där *staten* – men aldrig enskilda personer – är förövare. Dessa "rättigheter" har definierats genom förhandlingar mellan stater i FN och är snävare än "rättigheter" i naturrättslig mening, som de definieras i t.ex. Nationalencyklopedin. I gengäld har stater påtagit sig ett ansvar att motverka alla kränkningar av dessa "de mänskliga rättigheterna" bl.a. genom att ställa förövare inför rätta. En förutsättning för att MR ska gälla könsneutralt är då givetvis en rättsapparat som i alla led uppmärksammar hur föreställningar om kvinnors under- och mäns överordning kan påverka bedömningar av offrens och förövarnas agerande i samband med t. ex. sexualbrott vilket ofta är avgörande för domsluten.

Av alla de överenskommelser som redovisats ovan – FN-konventioner, FN-deklarationer, handlingsplaner från FN:s världskonferenser, resolutioner och yttranden från CEDAW-kommitten – så är endast konventionerna rättligt bindande. Väl att märka markerar de andra texterna tydligare än konventionerna att våld i hemmen kan betraktas som MR-kränkningar. Det faktum att de finns ger en viss "töjman" i tolkningen av staters skyldighet på MR-området särskilt med tanke på att *en stat kan betraktas som förövare när den undlåter att ingripa mot ett våld som kan definieras som systematiskt*.

Inom FN:s operativa verksamhet (utvecklingsarbetet) talas vanligtvis om gender based violence, "könsrelaterat våld". Denna beteckning synliggör varken offer eller förövare men antyder kön som orsak till våldet. Beteckningen "våld mot kvinnor" förekommer ofta – men sällan "mäns våld mot kvinnor" eller "patriarkalt våld". UNIFEM, UNICEF m.fl. aktörer inom FN har dock publi-

cerat omfattande rapporter om våld och förtryck mot kvinnor och om våldets orsaker som ofta pekar ut förövarna och som använder begreppet patriarkalt våld. Detta synliggörande har bidragit till en *ökad insikt om våldets omfattning, systematik och kopplingar till förtryck och patriarkala maktstrukturer*. Insikten har i sin tur föranlett krav från det civila samhället, bl.a. Oxfam, på starkare MR-instrument på området för att mer effektivt skydda kvinnor på det som ofta anges som kvinnans farligaste arbetsplats: deras egna hem.

Den ökade kunskapen har också bidragit till utformningen av riktlinjer och handlingsplaner inom flera av FN:s fonder, program och fackorgan i frågor om våld mot kvinnor och/eller könsbaserat våld.

Ett problem inom FN:s operativa verksamhet är att insatserna är mycket *begränsade, splittrade och bristfälligt samordnade och att för lite uppmärksamhet ägnas förövarna och de bakomliggande strukturer som vidmakthåller och legitimerar våldet*.

På nationell nivå i Sverige framhåller regeringen *könsmaktstrukturer som förklaring till mäns våld mot kvinnor*. Jämställdhetsminister Jens Orback betonade således i sitt anförande vid FN:s kvinnokommission 2005, att för att genomföra agendan från Peking 1995 är det nödvändigt att se och erkänna befintliga könsmaktsstrukturer.

I Sverige innebar kvinnofridslagstiftningen 1998 att ett nytt brott infördes i Brottsbalken som gäller upprepane straffbara kränkningar som riktas mot nära anhöriga kvinnor (grov kvinnofridskränkning) eller omfattar barn och andra närstående personer (grov fridskränkning). Vid bedömning av straffvärdet tags särskilt hänsyn till det *uppregade eller systematiska* i beteendet. Straffet är fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Grundläggande i arbetet mot våldet är också svensk jämställdhetspolitik, som slår fast att kvinnor och män skall ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet.

I den svenska nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter (2005) redovisas utförligt de åtgärder som vidtagits nationellt för att stärka de mänskliga rättigheterna i Sverige.

Integrationspolitikens mål betonar som i prop 1997/98:16 att rättigheter, skyldigheter och möjligheter gäller för *alla* och att politiken skall inriktas på att värna grundläggande demokratiska

Insatserna är mycket begränsade, splittrade och bristfälligt samordnade och för lite uppmärksamhet ägnas åt förövarna och de bakomliggande strukturer som vidmakthåller och legitimerar våldet.

Sverige ger hög prioritet till åtgärder för att motverka handel med människor, särskilt kvinnor och flickor.

värden samt främja kvinnors och mäns lika rättigheter och möjligheter.

I internationellt arbete har Sverige, särskilt i FN, spelat en viktig roll för att stärka de internationella regelverken mot våld mot kvinnor. Ett exempel är antagandet av nyckelparagrafen i handlingsplanen från FN:s fjärde världskonferens i Peking, (paragraf 9) som slår fast att inga mänskliga rättigheter kan åsidosättas för någon individ i något land med hänvisning till traditionella sedvänjor. Texten antogs efter hårda förhandlingar där bl.a. Vatikanen, Iran, Sudan, Guatemala och Malta länge markerade länders rätt att åberopa seder, bruk och religion som tyngre vägande än de mänskliga rättigheterna. Om inte den linje EU och länderna i södra Afrika m.fl. företrädde hade segrat så hade Pekingplanens starka skrivningar om arvsrätt, sexuell och reproduktiv hälsa, abort, flickors rättigheter m.m. urholkats av en paragraf som förvandlat hela handlingsplanen till "meny" som länder kunnat välja inom. Detta skulle ha inneburit att Pekingplanen aldrig blivit det grundläggande dokument det är idag även om texten innehållit skarpa formuleringar om t.ex. sexuella och reproduktiva rättigheter och rätten till mark.

Inom FN har Sverige bedrivit ett *aktivt MR-arbete* främst inom FN:s generalförsamling och FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna (MRK). Genom antagande av resolutioner om enskilda länder och viktiga tematiska frågor kan generalförsamlingen och MRK uppmärksamma situationen i de länder där läget för de mänskliga rättigheterna är allvarligast. Resolutionerna erbjuder också en möjlighet att besluta om särskilda mekanismer, t.ex. specialrapportörer, som skall bevaka utvecklingen i ett enskilt land eller för en särskild fråga.

Deklarationen från FN:s *toppmöte i New York 14–16 september 2005* (paragraferna 157–60) innehåller ett principbeslut om att FN:s arbetsmetoder på MR-området ska förändras genom tillskapandet av ett råd för mänskliga rättigheter. Beslutet innehåller en uppmaning om att förhandlingar om rådets mandat, arbetsuppgifter, storlek mm ska inledas snarast.

Regeringens politik för mänskliga rättigheter baseras på Skr 2003/04:20 Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik (MR-skrivelsen). Skrivelsen lyfter fram regeringens ambitioner gällande kvinnors och flickors lika rätt och möjlighet att åtnjuta de mänskliga rättigheterna.

Sverige stödjer och uppmärksammar det arbete som bedrivs av FN:s specialrapportörer (såväl land-, som tematiska rapportörer), inklusive specialrapportören för avskaffande av våld mot kvinnor, bland annat genom tal och det resolutionsarbete som bedrivs i generalförsamlingen och MRK. Sverige deltar också aktivt i resolutionsförhandlingar i generalförsamlingen och MRK om åtgärder för att förhindra alla former av våld mot kvinnor och flickor. Bland annat verkar Sverige aktivt för att hedersrelaterat våld skall uppmärksammas inom FN och andra internationella fora och att det, där det förekommer, på alla sätt ska motverkas.

Sverige ger hög prioritet till åtgärder för att motverka handel med människor, särskilt kvinnor och flickor, och uppmärksammar att stater har en skyldighet att vidta nödvändiga åtgärder för att förhindra människohandel – och att *en stats undlåtenhet i detta avseende innebär en MR-kränkning*.

Sverige verkar aktivt för att traditionella sedvänjor som utgör ett hot mot kvinnors och flickors liv och hälsa, inklusive könsstympning, ska upphöra. Sverige ger också hög prioritet till frågor som är kopplade till kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter, såsom möjligheten att själv fatta beslut i frågor om sexualitet och barnafödande – frågor som varit avgörande för att stärka kvinnors ställning och motverka våld mot kvinnor i Sverige.

Vidare har Sverige arbetat aktivt för åtgärder mot hedersrelaterade brott, bl.a. genom FN-resolutionen i frågan. Sveige anordnade också ett expertmöte kring hedersrelaterat våld hösten 2003 och år 2004 inbjöd Sverige till en internationell konferens med ca 200 deltagare, som utmynnade i en ordförandetext med ett uppprop till handling i fem punkter (se bil 1). Sverige har också varit aktiv i MR-sammanhang i FN med att föra upp HBT-frågor på agendan, bl.a. i en studie om barn (personer under 18 år) och har också uppmärksammat frågan i behandlingen av enskilda landrapporter i FN:s MR-kommitte.

Den samlade bedömningen av Sveriges agerande i fråga om patriarkalt våld bör göras bl.a. i beaktande av de skyldigheter Sverige åtagit sig genom FN:s och Europarådets konventioner. Dessa framhåller staters skyldighet att *visa tillbörlig omsorg och göra sitt yttersta* genom lagstiftning och andra åtgärder, för att förhindra och straffa brottslighet och bistå offren och att undlåtenhet från sta-

Sverige ger också hög prioritet till frågor som är kopplade till kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter.

Viktiga delar av det civila samhället och forskarvärlden – både i väst, öst och syd – har länge varit pådrivande för att stärka regelverken mot patriarkalt våld och förtryck.

tens sida i ovan nämnda avseenden kan innebära att staten gör sig skyldig till brott mot de mänskliga rättigheterna. Vid sidan av dessa juridiska skyldigheter finns skäl att mäta statens agerande i förhållande till nationella åtaganden, framför allt på jämställdhets-, integrations- och antidiskrimineringsområdet. Detta uppmärksammas i regeringens egen kartläggning av MR i Sverige 2005 som utgör ett underlag för den nationella handlingsplanen på området. Här framgår att internationella organisationer vid flera tillfällen beklagat att internationella konventioner om MR – med undantag för den europeiska konventionen på området – inte är direkt tillämpliga inför svenska domstolar och förvaltningsmyndigheter.

Viktiga delar av det civila samhället och forskarvärlden – både i väst, öst och syd – har länge varit pådrivande för att stärka regelverken mot patriarkalt våld och förtryck, ofta med fokus på mäns (och pojks) våld mot kvinnor och flickor. Många av de större aktörerna inom det civila samhället är väl etablerade inom bl.a. FN där de har s.k. ECOSOC-status, vilket ger dem rätt att närvara och yttra sig vid de sessioner i FN som är öppna för det civila samhället.

Flera kvinnoorganisationer och nätverk, bl.a. med jurister, politiska och fackliga aktörer, har under decennier arbetat för att öka staters och det internationella samfundets insatser för att åtgärda mäns våld mot kvinnor och flickor bl.a. genom stärkta regelverk. En del organisationer har fokuserat på våld i samband med väpnade konflikter som t.ex. den svenska organisationen Kvinna till Kvinna, som både arbetar aktivt i fält och som publicerat en rad nationellt och internationellt uppmärksammade handböcker för att mer effektivt åtgärda våldet, bistå offren – och införliva våld mot kvinnor i den övergripande säkerhetspolitiska agendan.

Även religiösa samfund och människorättsorganisationer har framhållit behovet av tydligare regelverk mot våld mot kvinnor och flickor. Lutherska Världsförbundet fokuserade under det eukumeniska årtiondet 1988–98 bl.a. på våld mot kvinnor. Svenska kyrkan har följt upp detta med en egen satsning bl.a. med skriften "Kyrkornas NEJ till våld mot kvinnor" (2002). I denna konstateras att religionen ofta använts som ett verktyg för kvinnoförtryck men att *religionen kan spela en motsatt roll genom att visa att våldet skadar både offrens och förövarnas människovär-*

de, och genom att peka på vikten av att angripa både våldet, förtrycket och bakomliggande faktorer.

Flera muslimska grupper i t.ex. Turkiet har också agerat kraftfullt för att motverka våldet, och många muslimer liksom grupper inom den katolska kyrkan efterlyser nu agerande mot patriarkalt våld, inklusive hedersrelaterat våld. Det samma gäller delar av den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige (St-Jacob kyrkan i Södertälje) som i samarbete med Rädda Barnen-dialogprogrammet erkänt att hedersvåld finns bland deras medlemmar. Kyrkan har också markerat, att även om familjer kan förskjuta sina medlemmar så kan aldrig kyrkan göra det.

Olika tolkningsmöjligheter av religionens roll som regelsättande behandlas i flera publikationer bl.a. "A Woman's Place – Religious Women as Public Actors", av World Conference on Religion and Peace/Women's program. I denna framhålls hur religiösa kvinnors uppfattningar inom församlingar världen över trycks ner och osynliggörs, särskilt när *enbart män äger rätt att tolka texterna*. Publikationen visar hur mäns tolkningsföreträdare legitimerar föreställningar om kvinnors mindre värde och därmed kan öka spelrummet för fundamentalistiska, kvinnofiendliga krafter – och öppet våld mot kvinnor.

Manliga nätverket mot våld mot kvinnor och Fryshuset, främst genom projektet "Elektra" och gruppen "Sharaf hjältar", har under senare år engagerat sig mot våld mot kvinnor. De har också presenterat *alternativ till våldsamt maskulinitet* på ett sätt som saknar motstycke sedan 1800-talet och tidigt 1900-tal, då män som John Stuart Mill väckte opinion mot mäns våld mot kvinnor. White Ribbon-kampanjen i främst Nordamerika och det manliga nätverket mot mäns våld mot kvinnor i Sverige är idag exempel på vittomspännande och tongivande rörelser som aktivt bidrar till att markera att inte alla män accepterar mäns våld mot kvinnor. Ett viktigt arbete utförs också av flera kriscentra för behandling av våldsamma män.

Under senare år har en rad både internationella, regionala, nationella och lokala organisationer skapats för att internationellt uppmärksamma *våld i hederns namn*. Bland dessa märks franska Ni putes ni soumis/Varken horor eller kuvade som i oktober 2005 fick en svensk systerorganisation. Dessutom finns KA MER m.fl. i Turkiet, Kvinnors nätverk och Terrafem i Sverige. Problemet för dessa är – förutom pengabrist – att bara ett fåtal av dem har till-

Flera muslimska grupper i t.ex. Turkiet har också agerat kraftfullt för att motverka våldet, och många muslimer liksom grupper inom den katolska kyrkan efterlyser nu agerande mot patriarkalt våld.

*Coomoraswamy
pekar på hemmet
och familjen som
en farlig plats
med omfattande
våld mot kvinnor
och flickor, som
bottnar i synen
på kvinnor och
flickor som un-
derlägsna män
och pojkar.*

träde till FN i form av ECOSOC-status. De grupper av flickor och unga kvinnor som företräder offer för våld och förtryck i hederns namn framstår idag som de röster som behöver stärkas mest så att deras problem uppmärksammas i internationella regelverk och kartläggningar.

Heterosexuella män som är offer för mäns och/eller kvinnors våld framstår också som en bristfälligt synlig grupp i debatten.

I fråga om homo-, bi- och transexuella personer finns flera organisationer t.ex.:

ASTREA	(Lesbian Foundation for Justice)
IGLHRC	(International Gay and Lesbian Human Rights Commission)
IHLIA	(International Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief)
GALA	(Gay and Lesbian Archives of South Africa)
ILGA	(International Lesbian and Gay Association)
IGLYO	(International Lesbian and Gay Youth Organisation)
Noaks Ark	Röda Korsstiftelsen
RFSL	Riksförbundet för sexuellt likaberättigade

Dessa organisationer är aktiva internationellt, regionalt och/eller nationellt. I likhet med organisationer som agerar mot våld i hederns namn har HBT-organisationer ofta svag representation i FN.

2.1.2 Våld i hederns namn

Våld i hederns namn definieras som en del av det patriarkala våldet bl.a. av FN:s dåvarande specialrapportör om våld mot kvinnor, lankesiskan R. Coomoraswamy i rapporten *"Cultural practices within the family that are violent towards women"* (2002). Hon pekar på *hemmet och familjen som en farlig plats med omfattande våld mot kvinnor och flickor, som bottnar i synen på kvinnor och flickor som underlägsna män och pojkar.*

Coomoraswamy anger bl.a. att ett särdrag för sådant våld inte är de fysiska uttrycken utan att våldet *uppmuntras av kollektivet som ett led i ett strukturellt och institutionaliserat förtryck och utgör ett medel för att utöva kontroll av individer, primärt kvinnor*

och flickor, i samhällen där heder får innebörden av kontroll av kvinnors sexualitet.

Coomoraswamys rapport och andra FN-texter framhåller också att förutom kvinnor, flickor och HBT-personer så kan också heterosexuella pojkar och män bli offer för hedersrelaterat våld. Detta tar sig dock en annan form eftersom männens liv inte kontrolleras och begränsas som kvinnors och flickors. Däremot kan pojkar och män bli offer för t.ex. tvångsäktenskap vilket är särskilt tungt för homosexuella män – men inte på samma sätt som för flickor och kvinnor (såväl heterosexuella som HBT) som ofta utsätts för våldtäkt – ofta av en äldre man – inom äktenskapet. Pojkar drabbas också genom att de tilldelas rollen som väktare av systrar och kvinnliga kusiner – och under hot tvingas utföra avrättningar på släktens vägnar eftersom de i motsats till äldre släktingar går straffria p.g.a. sin låga ålder.

Även mödrar – som själva tvingats till kyskhet eller accepterat kyskhetskrav mot försörjning inom släkten – kan ofta spela en starkt pådrivande roll genom att *avkräva unga flickor den kyskhet, lydnad och underordning de själva påtvingats.*

De unga flickorna är dock de primära offren, både mätt i antal, förtryck och våld, och står – som psykologen Vidar Wetterfalk uttryckt det – med sina egna kropper bokstavligt talat i skottlinjen mellan en modernitet och mänskliga rättigheter också för kvinnor – i skarp kontrast till gamla patriarkala värderingar.

Våld i hederns namn uppmärksammas inom FN bl.a. i en sedan år 2002 återkommande resolution i FN:s generalförsamling. Texten åberopar FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och skyldigheten för stater att skydda mänskliga rättigheter inklusive rätten till liv, frihet och *säkerhet*. Resolutionen betonar behovet av att behandla allt våld mot kvinnor och flickor, inklusive våld i hederns namn, som brott och betonar vikten av att åtgärda våldets grundläggande orsaker. Resolutionen framhåller vikten av att stärka kvinnors makt över sina egna liv (empowerment) för att motverka brotten i fråga. Resolutionen uppmanar stater att vidta erforderliga åtgärder för att åtgärda brotten, öka medvetenheten om mäns ansvar och motverka könsstereotypa föreställningar om kvinnors underordning.

FN:s generalsekreterare Kofi Annan uppmanar i sin rapport

De unga flickorna är med sina egna kropper bokstavligt talat i skottlinjen mellan en modernitet och mänskliga rättigheter också för kvinnor – i skarp kontrast till gamla patriarkala värderingar.

Generalsekreteraren pekar också på vikten av informationskampanjer, utbildning på bred front, dialog med religiösa ledare och stöd till det civila samhället.

2002 om brott mot kvinnor i hederns namn alla stater att *kriminalisera* brott i hederns namn och *bestrafva* förövare av sådana brott. Generalsekreteraren framhåller staters skyldighet att vidta alla nödvändiga åtgärder för att *förhindra* våld i hederns namn, avsätta resurser för ändamålet och utbilda domare m.fl. för att motverka våldet. Generalsekreteraren pekar också på vikten av informationskampanjer, utbildning på bred front, dialog med religiösa ledare och stöd till det civila samhället.

FN:s MR-kommission beslöt år 2005 att göra en studie om våld mot barn och angav uttryckligen att studien bl.a. ska uppmärksamma våld i hederns namn och våld mot HBT-personer.

Motionärer i Europaparlamentet har i juni 2005 uttryckt sin bestörtning över omfattningen av våld i hederns namn och uppmanar såväl Europaparlamentet som dess medlemstater att vidta resoluta åtgärder mot våldet. Parlamentet uppmanar stater att i sitt arbete involvera invandrarorganisationer och religiösa samfund för att nå ut inte bara till offren utan också till förövarna.

I Sverige är hedersrelaterat våld inte föremål för särskild lagstiftning utan regleras i brottsbalken. Däremot uppmärksammas våldet i ett betydande antal riktlinjer till olika myndigheter.

Inom svenskt utvecklingssamarbete finns idag inga särskilda satsningar på våld i hederns namn. Däremot görs en rad satsningar gjorts på att åtgärda andra former av extremt våld och förtryck mot kvinnor och flickor, i form av kvinnlig könsstympning. Detta kan jämföras med de mycket stora resurser – ca en kvarts miljard kronor – som avsatts inom utvecklingssamarbetet för insatser mot människohandel.

2.1.3 Våld mot homo- och bisexuella samt transpersoner

HBT – eller LGBT (Lesbian, gay, bi- och transsexuella) – är fortfarande ett ovanligt och tämligen okänt begrepp i FN-sammanhang. Ett undantag är MR-kretsar där frågan diskuterats under flera år. När statsrådet Mona Sahlin i det svenska talet i FN:s generalförsamling refererade till HBT med anledning av Kairo +10 hösten 2004 var det en av de första gångerna det överhuvudtaget nämndes i FN:s generalförsamling.

I den mån HBT-aspekter förekommer i fråga om operativa insatser i FN-sammanhang är det när homosexuella män uppmärksammas i åtgärder mot HIV AIDS. UNICEF bidrar nu till att bryta tystnaden i frågan genom att belysa barns sexualitet

och identiteter, inklusive HBT-frågor, i en global studie om skolbarn. Brasilien har också sedan flera år försökt att få igenom en resolution i FN:s MR-kommission mot diskriminering av HBT-personer men inte lyckats p.g.a. starkt motstånd från flera håll att ens nämna frågorna.

Medan HBT således uppmärksammats i MR-sammanhang inte minst genom Sverige, EU och Brasilien har området hittills i stort sett varit frånvarande i utvecklingsarbetet vilket framgår av Sida-studien 2005 "LGBTI issues in the world: a Study on Swedish policy and administration of Lesbian, Gay, Bisexual Transgender and Intersex issues in international development cooperation"

Yakin Erturk, FN:s specialrapportör om våld mot kvinnor sedan 2003, konstaterar i sin rapport till FN:s generalförsamling 2003 att *våldet mot kvinnor är universellt, mångfacetterat och kopplat till intersektionalitet och multipel diskriminering*, med dimensioner som klass, etnicitet, funktionshinder och sexuell läggning.

Som Erturk påpekar präglades det gångna decenniet av fastställande av normer och instrument – medan det kommande bör ägnas åt att utforma och tillämpa innovativa strategier mot våldet. Det finns i detta arbete skäl att, som Erturk framhåller i sin årsrapport till MR-kommissionen, motverka attacker mot kvinnors rättigheter från många håll i form av motstånd i fråga om sexuella och reproduktiva rättigheter. Erturk varnar också för tendenser idag att blunda för det faktum att våld och förtryck mot kvinnor är tydligare i vissa grupper än i andra, under åberopandet av att eftersom västvärden också har problem med våld mot kvinnor så ska väst inte gradera patriarkala strukturer eller fördöma patriarkat i Syd. *Yakin Erturk varnar också för att uppmärksamhet på etnisk diskriminering ofta skymmer det faktum att könsdiskriminering och kvinnoförtryck förekommer inom etniska grupper. Denna typ av diskriminering har uppmärksammats i Sverige av bl.a. forskaren Hans Ingvar Roth som betecknar den som "närhetsdiskriminering", en diskriminering inom en grupp t.ex. en familj, som nästan alltid kommer i skuggan av den diskriminering som förekommer mellan majoritets- och minoritetsgruppen.*

Erturk pekar f.ö. på hur fundamentalistiska krafter, bl.a. vid en rad förhandlingar i FN, utnyttjat det som av vissa kan upple-

Medan HBT således uppmärksammats i MR-sammanhang har området hittills i stort sett varit frånvarande i utvecklingsarbetet.

"Närhetsdiskriminering", en diskriminering inom en grupp t.ex. en familj kommer nästan alltid i skuggan av den diskriminering som förekommer mellan majoritets- och minoritetsgruppen.

vas som tolerans mot olika "kulturer" för att få acceptans för icke-toleranta ståndpunkter som drastiskt begränsar kvinnors rättigheter.

Från svenskt perspektiv är det viktigt att framhålla att skillnader i fråga om jämställdhet, förtryck och våld mot kvinnor skiljer sig världen över – även om det också finns gemensamma patriarkala mönster. Skillnaderna beror bl.a. på de landvinningar som gjorts kring kvinnors rättigheter, bl.a. i Sverige, genom ett aktivt arbete av kvinnoorganisationer och aktivister, ofta i strid med starka patriarkala motkrafter. Dessa landvinningar har givit kvinnor rätt till abort och preventivmedel, möjligheter till utbildning oavsett kön, ekonomiskt oberoende, lika arvsrätt mm. Liknande reformer eftersträvas idag av kvinnoorganisationer världen över, även i områden med stark fundamentalistiska krafter som i Irak och Afghanistan som stärkts av nu pågående väpnade konflikter och utländsk inblandning.

2.2. Åtgärder nivå på II: Synliggörandet av våldets och förtryckets systematik, omfattning, uttryck och kostnader

2.2.1 Våldet i siffror¹

Det finns stora mörkertal i fråga om våld mot kvinnor och HBT-personer, inklusive våld i hederns namn, som ofta är underrapporterat av offren och ofullständigt registrerat av polis och andra myndigheter.

Det är också svårt att beräkna och särskilja vad som är våld mot (heterosexuella) kvinnor, våld i hederns namn, andra extrema former av patriarkalt våld och det våld som HBT-personer av båda könen utsätts för. Siffror kring våldet får därmed mer ses som uppskattningar än exakta angivelser. Med dessa reservationer redovisas data som studerats i kartläggningen som belyser våldets omfattning, systematik och utbredning.

¹ See reference literature. Most of this section is based on the WHO report 2002.

UNICEF betecknar våld mot kvinnor som en global pandemi och Världsbankens rapport "Women and Violence" (Davies 2000) uppskattade att våld mot kvinnor leder till att ca 3,5 miljoner kvinnor och flickor dödas varje år.

WHO beräknar att ca 1/3 av alla kvinnor och flickor i världen någon eller flera gånger i livet utsätts för våldtäkt eller annat fysiskt våld. En stor del av våldet – ca 2/3 – riktas mot flickor under 15 år och i USA visar en studie att en så stor andel som 1/3 av det våld som förekommer riktas mot flickor under 10 år. Till detta kommer hot om våld och förtryck i en omfattning som är svår både att definiera, fastställa och verifiera.

WHO, Världshälsoorganisationen, beräknade i sin studie 2002 att män är förövare av 90–95 % av allt våld, i krig såväl som i fredstid. Tre av fyra offer är män – men en ännu större grupp av förövarna, 18–19 av 20, är män.

WHO konstaterar att år 2000 inrapporterades ca 830 000 våldsamma dödsfall, av vilka merparten, 520 000, inte var offer för våld i krig utan för våld i fredstider. Mörkertalen är enligt WHO stora eftersom många inrapporterade "olyckor" befaras vara mord och då abortering av flickfoster och mord på nyfödda flickor inte räknas med i den statistiken.

WHO deklarerade år 1997 att våld mot kvinnor är en prioriterad hälsofråga. WHO beräknade att 69 % av kvinnor världen över blivit misshandlade och att vid ca hälften av alla mord på kvinnor förövas av deras egen partner. Till detta kommer skador, död, smärta, depression och självmord. WHO framhöll att också kvinnor kan vara förövare, både i hetero- och i samkönade relationer.

WHO konstaterar att kvinnor är särskilt utsatta i länder med stor brist på jämställdhet, där det finns en acceptans för att män kontrollerar kvinnors rörelsefrihet, kroppar och kyskhet och där det finns svaga – om några – sanktioner mot män som utövar våld mot kvinnor. Som ett exempel nämner WHO Calcutta där 1 av 5 kvinnor utsatts för så grava skador av mäns våld att de uppvisar benbrott, brännskador, synrubbningar och svåra inre blödningar. WHO pekar också på flyktingkvinnor och flickor, migrantkvinnor och funktionshindrade som särskilt utsatta grupper som får utstå eller riskerar förnedrande behandling.

Systematiskt våld och grova övergrepp mot kvinnor i krig har uppmärksamrats alltmer bl.a. i resolution 1325 i FN:s säkerhets-

Tre av fyra offer är män – men en ännu större grupp av förövarna, 18–19 av 20, är män.

Antalet offer för våld och mord på flickor och kvinnor under ca ett decennium skulle överstiga det sammanlagda antalet dödsoffer i både första och andra världskriget.

råd år 2000. UNIFEMs rapport i frågan år 2003 visar att väpnade konflikter sällan leder till frihet eller minskat våld mot kvinnor bl.a. eftersom *kvinnor, även när de ingår i väpnade förband, ofta förblir obeväpnade och utsätts för grovt våld och sexuella övergrepp, också från sina egna.*

WHO konstaterar att inte bara öppet våld utan också hot om våld skapar ohälsa i form av depressioner, oro m.m. bland kvinnor och flickor.

Nobelpristagaren i ekonomi Amartya Sen har påpekat i sin bok "Development as Freedom" att *våld mot kvinnor nu blir synliga i demografiska kartläggningar som visar att 100 miljoner kvinnor och flickor "saknas" internationellt till följd av abortering av flickfoster, mord på nyfödda flickor (bl.a. genom att flickorna stryps, sätts ut att svälta ihjäl etc.).* En sådan belysande kartläggning redovisas av WHO som visar att i Kina 1994 var antalet flickfödselar endast 100 på 117 pojkar och i Bihar i Indien år 1991 fanns bara 820 flickor på 1000 pojkar i åldersgruppen 0–6 år. Idag har det stora underskottet av kvinnor skapat en marknad för kinesiska ligor som gör raider in i kringliggande länder i Sydostasien och rövar flickor och unga kvinnor för att sedan sälja dem på äktenskapsmarknaden eller som prostituerade i Kina.

Uppskattningarna av "saknade" kvinnor och flickor globalt tyder på att antalet offer för våld och mord på flickor och kvinnor under ca ett decennium skulle överstiga det sammanlagda antalet dödsoffer i både första och andra världskriget — utan att det föranlett större rubriker.

WHO beräknar att ca 2 miljoner flickor årligen utsätts för könsstympning, bl.a. den mycket omfattande sk faraoniska varianten, och att ca en halv miljon kvinnor och tonårsflickor varje år dör i samband med (ofta oönskade) graviditeter. Många av offren är tonårsflickor som utsatts för våldtäkter eller gifts bort i tidig ålder, ofta till betydligt äldre män, förvägras tillgång till preventivmedel. För tonårsflickor – och alla kvinnor i fertil ålder globalt sett – är graviditeter den största dödsorsaken. WHO konstaterar för fattiga kvinnor i Syd är varje graviditet förknippad med dödsfara. Miljon-tals flickor och kvinnor dör också i HIV AIDS sedan de smittats av makar som haft utomäktenskapliga relationer.

En av de nationella undersökningar som gjorts av våld mot

kvinnor i Sverige är studien "Slagen Dam". Enligt denna har 46 % av alla kvinnor i Sverige upplevt våld eller hot om våld. Studien baseras således på en subjektiv skattning av upplevelsen av våldet. I studien definieras *en del av våldet som knuffar och fasthållande, vilket torde vara mildare former av våld än mycket av det våld som inrapporteras från andra länder vilket kan ge en överdriven bild av våldet i Sveige*. Rapporten pekar på våldet som ett avgörande samhällsproblem, där det synliga våldet utgör toppen på ett isberg av hot, rädsla och integritetskränkningar och flickor och kvinnor som tvingas till underordning.

Brottsförebyggande Rådet, BRÅ, konstaterar att ca 20 kvinnor mördats per år i genomsnitt de sista tio åren. Antalet anmälda misshandelsbrott i Sverige år 2003 var enligt SCB ca 22 400 vilket innebar en ökning med 32 % åren 1990–2003.

SCB uppskattar att år 2004 var fler män än kvinnor offer för våld medan kvinnor oftare utsätts för *hot*. I merparten av våld och hot mot kvinnor var offren ensamma mödrar och förövaren en tidigare partner. Antalet kända hot eller våldshandlingar uppgår enligt SCB till ca en kvarts miljon på en befolkning av 9 miljoner. Eftersom flera handlingar troligen kan tillskrivas samma förövare skulle detta tyda på att andelen våldsamma personer skulle vara högst en på 20 – eller ca 5 % av alla svenska män. Med denna grova beräkningsgrund skulle antalet offer vara ungefär lika stort d.v.s. ca 5% av befolkningen. Det finns dock andra beräkningar bl.a. de Amnesty redovisat 2004 och rapportering från Stockholms universitet till EU (Balkmar 2005, som bl.a. utgår från "Slagen Dam") som uppskattar antalet hot och våldshandlingar i Sverige 2003 till 1,3 miljoner – vilket skulle tyda på att Sveige skulle ligga ungefär på det globala genomsnittet att en av tre kvinnor utsätts för våld under sin livstid.

Svårigheten att beräkna antalet offer för våldet bekräftas bl.a. i UNICEF:s rapport "Breaking the Earthenware Jar" där studier i bl.a. Bangladesh, Indien och Nepal visar att omfattningen av våld mot kvinnor, vid olika undersökningar kan ge så varierande incidens som 20–40% och 65–80 %.

Ett tydligt mönster i våldet, internationellt såväl som i Sverige, är att män huvudsakligen utsätts för våld av okända män utanför hemmet och utomhus, ofta i vittnes närvaro. *Merparten av kvinnor och flickor utsätts däremot för våld av bekanta, ofta manliga närstående, i sina egna hem, ofta utan vittnen – eller med vittnen som är*

Merparten av kvinnor och flickor utsätts för våld av bekanta, ofta manliga närstående, i sina egna hem, ofta utan vittnen.

Mäns våld försämrar också barns hälsa och välbefinnande eftersom barn får beteendestörningar, sömnsvårigheter, ätstörningar, ångest, depressioner och skam- och skuldkänslor.

beroende av och sällan vågar peka ut förövarna.

WHO framhåller att misshandel av en partner är mer traumatiserande än av en främling och sätter djupare emotionella spår. Att leva med våld har likställts med tortyr där våldsverkaren växlar mellan våld och omsorg och där våldet till slut normaliseras. Våldet kan också leda till posttraumatisk stressyndrom. Som WHO påpekar är det också offren för mäns våld som bär skammen – inte förövarna.

Mäns våld försämrar också barns hälsa och välbefinnande eftersom barn får beteendestörningar, sömnsvårigheter, ätstörningar, ångest, depressioner och skam- och skuldkänslor.

Utöver de rapporter som refererats till ovan finns en mängd studier, hemsidor m.m. vars bredd inte går att göra rättvisa i denna förstudie. Dessa innehåller ofta omfattande kartläggningar av våldets omfattning och orsaker, ofta som argument för ett mer aktivt agerande mot våldet. Som exempel kan nämnas en mycket utförlig beskrivning och analys utgiven av den brittiska biståndsorganisationen Oxfam, "Ending violence against women" (2005). Det samma gäller bl.a. publikationer inom ramen för kampanjen från svenska Amnesty 2004–2005 om våld mot kvinnor i Sverige, som är en del av Amnesty Internationals kampanj i frågan. Den svenska rapporten har uppmärksammats både i Sverige och internationellt, bl.a. i International Herald Tribune och föranlett krav på mer aktiva åtgärder framför allt inom kommunerna.

Omfattningen av våld och förtryck i hederns namn är fortfarande okänd eftersom sådant våld sällan rapporteras eller registreras som hedersrelaterat. Många sådana dödsfall rubriceras också som olyckor och självmord vilket gör mörkertalen stora.

Även i Sverige är omfattningen omdiskuterad. Inom rikskriminalen beräknar ansvarig polis (Århe-Älgamo) att 2–3 flickor mördas i hederns namn varje år medan många fler drabbas av annat våld, hot och förtryck. Länsstyrelserna i landet beräknade 2004 att 1 500 till 2 000 flickor och unga kvinnor är utsatta för s.k. hedersrelaterat våld och att 10–15 procent av de drabbade behöver skyddat boende. Andra bedömare, bl.a. Fryshuset i Stockholm uppskattar utifrån bedömningar i enskilda bostadsområden att merparten av alla unga flickor i hederskulturer är drabbade. Siffrorna är alltså mycket osäkra.

Som Sida anger i sin rapport i frågan så förekommer våld och för-

tryck mot HBT personer ofta i namn av försvar av samhällets normer och moral och utifrån könsstereotypa föreställningar och patriarkal och heterosexuell överhöghet. Som "avvikare" utsätts HBT-personer för allt från mord, våldtäkt, våld, hatbrott, våld i hederns namn, tvångsäktenskap, tvångsmedicinering (för att bli "omvända") till öppen diskriminering.

I flera länder med starka patriarkala strukturer och hedersvåld är homosexualitet behäftat med dödsstraff. *I många länder är det ett brott att utöva homosexuella handlingar men däremot inte att vara homo-, bi- eller transsexuell.* Det kan således finnas intolerans i fråga om (öppet) praktiserandet av en sexuell handling samtidigt som personens identitet accepteras. På många håll är fördömandena dock mycket starka och flera afrikanska statschefer har talat om att utrota homosexuella samtidigt som religiösa ledare gjort uttalanden som förstärker HBT-personers isolering, osäkerhet, rädsla och utsatthet för diskriminering.

Den svenske ombudsmannen mot diskriminering pga. sexuell läggning, (Homo) kontaterar med oro att antalet anmälningar mot brott med homofobisk grund i Sverige ökat med 76 % under åren 2000–2003. Detta behöver dock inte tolkas som att antalet brott verkligen ökat. HomO arbetar konsekvent för att minska diskriminering och underlätta för människor att leva fritt och öppet, både i fråga om sexuella handlingar och identitet.

Sidas studie 2005 framhåller att förbudet av sexuella handlingar mellan manliga homosexuella i flera länder gör diskrimineringen tydlig. Däremot är diskrimineringen av kvinnor som är HBT-personer ofta mer osynlig trots att den innebär en dubbel diskriminering eftersom den förstärks av diskriminering pga. kön. Svenska studier (Balkmar) visar också att *den HBT-forskning som förekommit i Sverige varit mer inriktad på män än på kvinnor.* Sida har också noterat att *ansökningar om projektbidrag i HBT-frågor i stort sett enbart omfattat män som är homo- eller bisexuella eller transpersoner.*

2.2.2 Våldets ekonomiska kostnader

Världsbankens nuvarande chefsekonom François Bourguignon uppskattade 1999 att kostnaderna för mäns våld i USA – i form av sjukvårdskostnader, förstörd egendom, utebliven inkomst, fängelser, försäkringar mm – motsvarar ca 3 % av landets BNP. I länder med stora paramilitära grupper och hög kriminalitet

Svenska studier (Balkmar) visar också att den HBT-forskning som förekommit i Sverige varit mer inriktad på män än på kvinnor. Det samma gäller ansökningar om projektbidrag i HBT-frågor.

*Nationalekonom
en Stefan de Vyl-
der betecknar vål-
det – med krig
som våldets ytter-
sta konsekvens –
som ett av de en-
skilt största hoten
mot hållbar ut-
veckling i många
länder.*

*Heterosexuella
kvinnor utgör den
stora majoriteten
av offer på alla
tre nivåerna
extremt våld,
övrigt våld och
hot.*

beräknar Världsbanken motsvarande kostnad till ca 20 % av BNP (bl.a. Colombia och El Salvador) och ca 2% i Europa. En studie vid Göteborgs universitet våren 2005 visar att kostnaden i Sverige för våldet grovt räknat skulle motsvara en kostnad på ca 1000 kr per innevånare och år.

Nationalekonomen Stefan de Vylder betecknar våldet – med krig som våldets yttersta konsekvens – som ett av de enskilt största hoten mot hållbar utveckling i många länder. Han pekar också på våldet som ett ofta dolt hinder för ekonomisk och social utveckling. Till de mer omedelbara kostnaderna för våldet kommer ofta kostnader i form av depressioner och oro som tar både på våldsoffren och de samhällen de lever i.

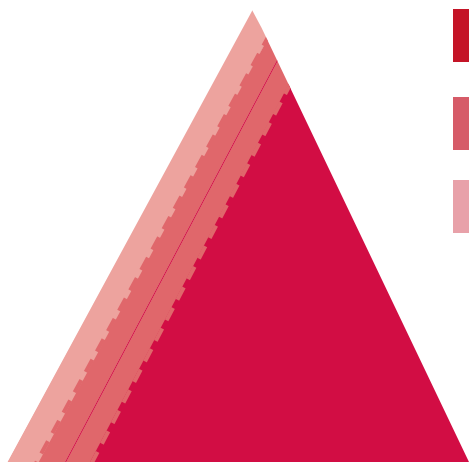
Världsbanken pekar på våld mot kvinnor som en dominerande orsak till ohälsa, stora hälsokostnader för kvinnor och hög mödradödlighet. *Den interamerikanska utvecklingsbanken, IDB, har i uppmärksammade studier visat sambanden mellan en ökning av mäns våld i hemmen och ökat våld i samhället i stort – och markerat att åtgärder mot mäns våld i familjen kan vara ett sätt att minska samhälleligt våld och väpnade konflikter.*

2.2.3 Sambanden mellan våld och förtryck

Som framgår av figuren intill kan det våld som behandlas i denna rapport – patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn mot kvinnor och HBT-personer – uttryckas i bilden av en pyramid. Här framgår att det extrema patriarkala våldet och förtrycket bara är en mindre del av det våld vars andra och tredje lager är generellt patriarkalt våld och förtryck, och hot om våld.

Pyramiden lyfter fram det faktum att *heterosexuella kvinnor utgör den stora majoriteten av offer på alla tre nivåerna extremt våld, övrigt våld och hot*. En mindre del av de utsatta (markerade på triangelns vänstra sida) är offer för våld och förtryck i hederns namn och en del hänförs till våld och förtryck av HBT-personer. En mindre del av dessa överlappar gruppen som utsätts för våld i hederns namn.

Gränserna mellan våld och förtryck tenderar att vara oskarpa. Det öppna våldet är ofta förhållandevis lätt att identifiera genom de skador det orsakar. Förtryck är svårare att verifiera men kan som i FN:s deklaration om våld mot kvinnor omfatta hot, hån, förlöjligande, kränkande behandling, godtyckliga bestraffningar, integritetskränkningar mm.

- Patriarkalt våld och förtryck mot kvinnor
- Våld och förtryck i hederns namn
- Våld och förtryck mot HBT-personer

Våldet försvårar människors möjligheter till utbildning och yrkesverksamhet, begränsar frihet, valmöjligheter och välbefinnande.

En översikt med exempel på vanliga former av förtryck och våld som anges i flera rapporter sammanfattas nedan:

förtryck /hot/ hån/ övergrepp	fysiskt våld
<i>frihetsberövande</i>	
tvångs- och barnäktenskap	slag, sparkar
<i>integritetskränkningar</i>	
förlöjligande	sexuellt våld
kyskhetskrav	dråp, mord, avrättningar

Våldet försvårar också människors möjligheter till utbildning och yrkesverksamhet, begränsar frihet, valmöjligheter och välbefinnande, i klar kontrast till de rättigheter rörande människors frihet från förtryck som slås fast i t.ex. Europakonventionen. Våldet står också i konflikt med målsättningarna om ett världssamfund som ska säkra allas fred, frihet och säkerhet. Det framstår därmed som *förvånansvärt att varken FN:s generalsekreterare i rapporten till FN:s toppmöte 2005; "In Lager Freedom: Our Common Security", eller UNDP i rapporten "Human development Report" 2004 om "Cultural Diversity", tar upp mäns våld/ patriarkalt våld och förtryck som begränsande av kvinnors liv, frihet och säkerhet.*

Av flertalet rapporter som undersökts framgår att våld och förtryck mot flickor och kvinnor ofta är sanktionerat eller accepterat, trots att det i bl.a. många FN-rapporter definieras

Det är förvånansvärt att varken FN:s general-sekreterare i rapporten till FN:s toppmöte 2005; "In Lager Freedom" eller UNDP i rapporten "Human development Report" 2004 om "Cultural Diversity", tar upp mäns våld/patriarkalt våld och förtryck som begränsande av kvinnors liv, frihet och säkerhet.

som det grävsta uttrycket för bristande jämställdhet mellan könen – och som grundbulten i det system som upprätthåller kvinnors underordning.

Graden av våld framhålls ofta som präglad av kvinnors ställning generellt i samhällen (mätt i utbildning, politiskt representation, yrkesverksamhet etc.). Våldet förkommer i alla länder, inom alla religioner och samhällsklasser. Det måste betraktas som anmärkningsvärt att även i länder som Sverige och övriga Norden som internationellt framställs som förhållandevis jämställda så är mäns våld eller hot om våld mot kvinnor inte något ovanligt.

Våldet kan i vissa länder vara sanktionerat genom att inga straff utmätts för våldet eller genom att inget – eller mycket lite – görs för att lagstiftningen ska efterlevas. Det kan också förekomma där det finns tydlig lagstiftning på området – men där straffen är förhållandevis milda, bevisningen är svår när ord står mot ord i det våld som sällan har vittnen, och bara få åtal leder till fällande domar, bl.a. till följd av ojämlika krav på kvinnors men inte mäns kyskhet och mäns "rättigheter" visavi kvinnor, i form av obetalda tjänster i hemmen m.m.

I diskussioner om strukturell diskriminering i termer av etnicitet, har under våren 2005 intressanta modeller presenterats i två utredningar/studier i Sverige (SOU 2005:41 samt SOU 2005:56). I dessa *uppmärksammas dock inte alls förekomsten av patriarkalt förtryck inom etniska minoriteter – t.ex. som orsak till våld i hederns namn i Sverige – men inte heller de patriarkala strukturer som finns i majoritetssamhället, och som gör bilden av "vi och dem" mer komplicerad än vad utredningarna visar eftersom både begreppen "vi" och "dem" döljer könspecifika skillnader i fråga om makt mm.*

Graden av patriarkat kan som utvecklingsekonomen Naila Kabeer visar åskådliggöras genom indikatorer som belyser kvinnors rörelsefrihet, möjlighet till löneinkomst och tillgången till sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter. En sådan analys visar enligt Kabeer ett "patriarkalt bälte" i Västasien. FN visar på motsvarande sätt på olika grader av patriarkala nivåer i sitt s.k. gender development index (GDI) som försöker klassificera länders jämställdhet genom bl.a. nivån på kvinnors utbildning och politiska representation. Dessa indikatorer redovisas årligen av UNDP i "Human Development Report" och belyser, hur länder

med starka patriarkala strukturer och våld och förtryck av kvinnor, bl.a. i hederns namn, genomgående har låga GDI-värden.

Patriarkala föreställningar om mäns överhöghet leder till strafffrihet för förövare.

2.3 Åtgärder på nivå III: Synliggörande och analys av våldets och förtryckets orsaker

Den svenske mansforskaren Lars Jalmert sammanfattar det många rapporter speglar: *att det inte är heder utan makt, prestige och en överordnad roll (och den service den ger) som män är rädda att förlora.*

Rapporter om patriarkalt våld, inklusive det i extrema former som i hederns namn och våld mot (heterosexuella) kvinnor och HBT-personer pekar ofta på strukturella orsaker till våldet och förtrycket. Orsakerna kan grupperas som följer:

2.3.1 Grundläggande människosyn och föreställningar om mäns överordning:

Patriarkala föreställningar om mäns överhöghet som dominerar på många håll leder till straffrihet för förövarna genom att inte likheterna utan olikheterna mellan människor betonas – och genom att *mannen framställs som norm och kvinnan som avvikande, och som "den andra"*.

Rapporter om patriarkalt våld (Mojab, Höglund) pekar ofta på den maktordning som bygger på att kvinnor och män tilldelas olika roller – långt utöver de biologiska – vilket ger dem olika uppsättning rättigheter t.ex. i fråga om kyskheter, ägande, arv, utbildning, yrkesval etc. "Kultur", "tradition", "attityder" liksom religion, som ofta tolkas av män, innebär ofta "*man-made*" konstruktioner av könsstereotyper med regler för hur en individ ska uppträda, klä sig och förhålla sig till andra. Detta begränsar starkt individers (val)frihet på grundläggande områden i livet, både för heterosexuella och HBT-personer. Det ställer också krav på individer att dagligen "bekräfta" sin könstillhörighet – och därmed sina "rättigheter" – genom aggressivitet/passivitet,

Kultur", "tradition", "attityder" liksom religion, som ofta tolkas av män, innebär ofta "man-made" konstruktioner av könsstereotyper med regler för hur en individ ska uppträda, klä sig och förhålla sig till andra.

klädval, gester, anspråk på uppmärksamhet/undfallenhet m.m.

I rådande maktstrukturer, som styrs av *informella koder som premierar (heterosexuella) mäns sätt att umgås med och förhålla sig till andra män*, betraktas både kvinnor och manliga HBT-personer som avvikare, som bristfälligt förstår eller accepterar de manliga koderna. Dessa koder definieras i flera studier som den "homosocial kompetens" som ofta är avgörande för tillträde till maktens centrum. Att inte behärska koderna – eller öppet bryta mot dem och agera på annat sätt än de ens köns "föreskriver" – innebär ofta marginalisering och osynliggörande, och ibland hån, förtryck och öppet våld.

Självklart kan dock enskilda kvinnor och HBT-personer som individer få del av makten, t.ex. genom att stödja eller inte ifrågasätta grundläggande strukturer. Många rapporter framhåller detta som en förklaring till att enskilda kvinnor och grupper av kvinnor kan utöva makt – och våld – både mot underordnade män och mot kvinnor, men i grunden inom ramen för patriarkala strukturer.

Forskningsrapporter konstaterar också att i flera kulturer har transpersoner en identitet som går långt utöver sexualitet och kön genom att de har en mer mystisk roll som shamaner med en tongivande roll i sina grupper, och blir *bärare av extraordinära krafter just i sin egenskap av gränsöverskridare*. Detta synsätt liknar det den fransk-rumänska filosofen Julia Kristevas, som framhållit att det är kvinnor och män som bryter mot traditionella könsroller som tenderat bryta ny mark, i sitt tänkande, genom sina egna kroppar och sitt eget agerande.

Betoningen av kvinnor och män som mer olika än lika och synen på kvinnan som underlägsen och av naturen underordnad framhålls i flera rapporter (bl.a. UNICEF och Mojab) som en orsak till våld mot (heterosexuella) kvinnor och HBT-personer – och till att våldet sällan får konsekvenser för förövaren i form av straff eller fördömanden. Mäns tolkningsföreträde i egenskap av normgivare och normdefinerare och överordnade gör det också svårt för kvinnor världen över att bli trodda när de berättar om våld, hot och sexuella övergrepp.

2.3.2 Sociala och ekonomiska konstruktioner som orsaker till våldet

Ekonomiska/sociala konstruktioner i samhällen är ofta som bla UNIFEM och UNICEF framhåller en viktig förklaring till att våld mot flickor och kvinnor uppkommer. En social konstruktion är t.ex. systemet med hemgift som innebär en kostnad för föräldrar till flickor i samband med giftermål i kombination med att flickan/kvinnan flyttar till makens familj för att ta hand om hans föräldrar på deras ålderdom – men lämnar sina egna. Denna praxis gör att många föräldrar i t.ex. Sydasiens aborterar flickfoster för att undvika utgifter för en dotter som ändå kommer att lämna hemmet.

Att kontrollera kvinnors sexualitet är viktigt för män som vill vara förvissade om att barnen de ska försörja i äktenskapen är deras egna. Kontrollbehovet blir särskilt stort om familjen lever i mannens klan och ska ärva mannen. Om mannen däremot lever med kvinnans släkt eller parterna har en mer likvärdig ekonomisk ställning som t.ex. i Norden finns inte samma behov av att kontrollera flickors och kvinnors uppträdande och sexualitet. Därför har det från bl.a. manliga nätverket påpekats att det i demokratiska samhällen som Norden bör vara möjligt att få bort alla former av hedersrelaterat våld – och på sikt också övrigt våld mot kvinnor.

Kvinnors brist på egendom framhålls i bla fattigdomsanalyser som en grundorsak till våldet eftersom det gör att kvinnor inte kan lämna män som slår utan att riskera att bli utfattiga, utstötta och tvingade till prostitution. *Det är således inte biologi utan ekonomi, ofta i kombination med sociala, kulturella och religiösa argument, som lagt grunden för hur samhällen och maktstrukturer konstruerats.* Det är mot denna bakgrund självklart att en kärnfråga i svenskt nationellt jämställdhetsarbete har varit att stärka kvinnors ekonomiska oberoende visavi män.

UNICEF sammanfattar i rapporten "Breaking the Earthenware Jar" en realitet för många kvinnor världen över: att "*kvinnor inte HAR egendom – de ÄR egendom*".

2.3.3 Makt, prestige och överhöghet som orsaker till våldet

Som FN:s specialrapportör Erturk påpekar är mäns ära och prestige ofta kopplad till graden av kontroll över kvinnor. Bakom våldet kan således finnas uppfattningar om att våldet

I flera kulturer har transpersoner en identitet som går långt utöver sexualitet och blir bärare av extraordinära krafter just i sin egen-skap av gränsöverskridare.

Ekonomiska/sociala konstruktioner i samhällen är ofta en viktig förklaring till att våld mot flickor och kvinnor uppkommer.

Flertalet män förlorar på en aggressiv manlighet som leder till överkrav på män som familjeförsörjare, starka, fria från oro etc.

och injagandet av rädsla ger fördelar i form av status, respekt, överordning, tillgång till resurser mm.

Ett mindre omtalat manligt privilegium världen över är också att *maktordningen och "könsrollerna"* ger män stora tidsvinster, varje dag året runt, genom att de slipper de mindre värda och tidskrävande sysslor som kodifierats som kvinnors ansvar – och istället kan ägna sig åt att diskutera och fatta beslut, i allas namn.

2.3.4 Myten att män tjänar på patriarkala strukturer och våld

Det finns ofta en utbredd uppfattning om att män skulle tjäna på våld mot kvinnor och på kvinnors underordning. *Manliga nätverket i Sverige, mansjourer i Sverige m.fl. framhåller dock att detta är en myt och att flertalet män istället förlorar på en aggressiv manlighet som leder till överkrav på män som familjeförsörjare, starka, fria från oro etc. Detta leder i sin tur till arbetsnarkomani, alkoholism, våld i form av gängkonflikter, brott, krig etc. och sammantaget kortare livslängd för män i jämförelse med kvinnor i flertalet samhällen.* Medvetenheten om att också män förlorar på våldet är dock fortfarande mycket begränsad och bör lyftas fram.

Heroiserandet av män som frihetskämpar med vapen i hand, i krig, media och spel, ses i rapporter från bl.a. UNICEF som en orsak till det manliga beteende som dödar både män, kvinnor och barn världen över. Flera FN-rapporter pekar också på hur våldet eskalerar under väpnade konflikter och leder till ökad förnedring av kvinnor, när män vill kränka motståndarnas män. Kvinnor reduceras då tydligt till mäns egendom då de – förutom att de kränks – blir slagfält i männens konflikter. Och ofta offer för våld också av sina landsmän.

2.3.5 Moderniteten och globaliseringen som hot mot familjeförsörjarens traditionella makt och prestige

Som Mojab m.fl. påpekar präglas strukturer som sanktionerar våld och förtryck i hederns namn av föreställningen av mannen som familjens huvudförsörjare medan övriga familjemedlemmar får försörjning och beskydd – men i gengäld underordnas. Mojab pekar på hur familjen och klanen av hävd upprätthållit lag och ordning, men nu alltmer kommer i konflikt med den framväxande moderniteten när centralmakten/staten övertar funktioner som tidigare gruppen och familjen (männen) innehaft: upprätthållande av lag och ordning, rättskipning, utbild-

ning, sjukvård, vård av gamla etc. – i den mån statens inkomster och auktoritet så medger. Dessa konflikter med centralmaktens auktoritet finns i områden som Västasien men kan accentueras vid flytt till t.ex. Västeuropa där staten är stark och där generationer av arbete för kvinnors rättigheter försvagat extrema former av patriarkala strukturer.

Det kan dock noteras att även i väst med lång tradition av starka centralmakter ifrågasätts regelbundet statens rätt att påverka familjen. USA har t.ex. varken ratificerat FN:s kvinnokonvention eller barnkonventionen, bl.a. med hänvisning till att staten inte ska reglera familjens angelägenheter. Detta förstärks nu av neokonservativa kretsar som framhåller kärnfamiljen som ideal, aktivt motverkar äktenskap mellan homosexuella och motsätter sig kvinnors sexuella och reproduktiva rättigheter.

2.3.6 Kvinnors krav på rättvisa

Den stora Världsbanksstudien "Voices of the poor" i slutet av 1990-talet framställde kvinnors ökade krav på rättvisa som en orsak till det tilltagande våldet inom många fattiga familjer i Syd och Öst. Rapporten blev mycket kritiserad när författarna föreslog att problemet skulle åtgärdas genom att kvinnorna borde vara återhållsamma i sina krav på ökade rättigheter och en bättre ställning eftersom kraven riskerade störa "harmonin inom familjen". Samma synpunkter hade då redan framförts av bl.a. Vatikanen vid Pekingkonferensen 1995.

Hedersrelaterat våld och förtryck definieras i en rad rapporter som extrema uttryck för våld och förtryck mot kvinnor och HBT-personer. Skälet är att det bottnar i uttalade föreställningar om kvinnors underordning visavi män och föreställningar om makens och klanens rätt att kontrollera kvinnors beteende, sexualitet och barnafödande. Dessutom skiljer sig våld och förtryck i hederns namn av att det legitimeras i lagar och praxis t.ex. genom straffrihet eller mycket korta straff och uppmuntras och sanktioneras kollektivt.

Det är viktigt att se att hedersmord – som ofta är rena avrättningar – och som i Oxfams studie jämförs med folkmord p.g.a. den kollektiva stöd som ges dödandet – är starkt förknippat med extremt förtryck av kvinnor i form av tvångsäktenskap, barnäktenskap och arrangerade äktenskap, och hårda krav på framför allt flickor-

Hedersmord – som ofta är rena avrättningar – är starkt förknippat med extremt förtryck av kvinnor i form av tvångsäktenskap, barnäktenskap och hårda krav på flickors kyskhet.

Åtgärder förekommer, ofta i olika kombinationer, men mest i form av tidsbegränsade åtgärdspaket.

nas kyskhet vilket starkt begränsar livsutrymmet för unga flickor. Flickor förhindras delta i olika aktiviteter på sin fritid och bevakas av manliga släktingar, framför allt bröder. Livet för pojkar, inklusive HBT-personer, begränsas i avsevärt mindre grad och då huvudsakligen genom gränser för deras sexuella agerande.

Att ta sig ur ett tvångsäktenskap eller ett arrangerat äktenskap genom att begära skilsmässa är också förbjudet eftersom det kränker familjens heder. Våld, hot, misshandel och våldtäkt i äktenskapet betraktas som en inre angelägenhet. Flera självmord bland heterosexuella kvinnor och HBT-personer av bägge könen betraktas som en följd av att människor inte kan ta sig ur misslyckade äktenskap.

2.4 Åtgärder på nivå IV: Institutionella åtgärder; anslag, utbildning, samverkan, riktlinjer på området

Ett viktigt område för att stärka ramverket för insatser mot patriarkalt våld och förtryck har, förutom konventioner och andra regelverk, varit institutionella åtgärder.

Dessa åtgärder kan delas in i anslag av medel, utbildning, samverkan och riktlinjer. Samtliga av dessa åtgärder förekommer, ofta i olika kombinationer, ofta i form av *tidsbegränsade åtgärdspaket* med tonvikt på processer i form av utbildning, samverkan och riktlinjer, vanligtvis mer på central än på lokal nivå. Mönstret förefaller vara detsamma internationellt/multilateralt och i Sverige.

Nedan ges ett par belysande exempel på åtgärder på detta område:

2.4.1 Anslag av medel

Stödet i samband med Kvinnofridspropositionen innebar en övergripande satsning på en rad områden och anslag om ca 40 milj. kr för våld mot kvinnor.

Sammantaget ledde kvinnofridspropositionen till en rad åt-

gärder på olika områden som förbättrad statistik, inventering av polisens insatser, forskning om våld mot kvinnor, nationell rapportör (Rikskvinnocentrum i Uppsala), bidrag till FN:s specialrapportörer, stöd till frivilligorganisationer, information till de som sökte uppehållstillstånd, bra bemötande, fortbildning, stöd till kvinnojourer och brottsofferjourer samt en parlamentarisk utredning om barn i misshandelsmiljöer.

Under 1990-talet utbildade socialstyrelsen ca 20 000 personer i frågor om mäns våld mot kvinnor, och en rad aktiviteter stöddes via statliga anslag på området till rikspolisstyrelsen och Rikskvinnocentrum.

En större satsning planeras 2005 för att stärka *Rikskvinnocentrum* (RKC) i Uppsala som ett nytt nationellt kunskapscentrum för arbete mot våld mot kvinnor. RKC arbetar redan idag med att utveckla metoder för att ta hand om våldutsatta kvinnor, med att utbilda personal inom en rad relevanta myndigheter på området och att bedriva forskning både inom den medicinska sfären och tvärdisciplinärt om orsaker till och förekomsten av våld mot kvinnor. I regeringsdeklarationen hösten 2005 anges att *RKC ska bli ett nytt nationellt centrum för permanent statlig verksamhet och för kunskap och resurser om mäns våld mot kvinnor och våld i samkönade relationer.*

Sveriges arbete med hedersrelaterat våld har inneburit utformning av särskilda metoder och åtgärder för att komma till rätta med det våld och förtryck där förövarna skyddas av kollektivet. *För perioden den 1 juli 2003 till och med år 2007 har regeringen avsatt 180 miljoner kronor för insatser till stöd för ungdomar som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld från nära anhöriga.* Medlen kanaliseras huvudsakligen via länsstyrelserna och avser skyddat boende, utbildning av dem som kommer i kontakt med problemet, samverkan, utarbetande av handlingsplaner och stöd till attitydpåverkande arbete. Länsstyrelserna kan också ge stöd till organisationer som arbetar mot HRV. Till exempel har Kurdiska och Iranska riksförbunden fått stöd till projekt som avser "jämställdhet för att förebygga våld mot flickor och kvinnor" som syftar till att visa hur jämställdhet är avgörande för att motverka våldet. Fryshuset har fått medel för att starta ytterligare grupper av de mycket uppmärksammade Sharaf Hjältar för attitydpåverkande arbete bland pojkar och unga män.

Nordiska ministerrådet bidrag med medel till det svenska

Fryshuset har fått medel för Sharaf Hjältar för attitydpåverkande arbete bland pojkar och unga män.

Det är viktigt att undvika att FN-personal medverkar i handel för sexuella ändamål, och istället positivt bidrar till att markera FN:s grundläggande principer om alla människors lika värde.

Nätverket mot våld mot kvinnor i hederns namn för anordnad av en nordisk konferens i Stockholm hösten 2004.

EU-kommissionen har ett större anslag för våld mot kvinnor, det s.k. Daphne-programmet, inom vilket organisationer kan ansöka om bidrag för insatser. Under programmets andra fas 2004–08 avsätts sammanlagt 50 miljoner Euro. Syftet är att stimulera utvecklandet och genomförandet av innovativa program som kan motverka våld mot kvinnor och flickor, och att sprida kunskap om goda exempel inom hela EU-området, inte minst till de nya medlemmarna i unionen. Medlen kan sökas av såväl frivilligorganisationer, myndigheter och utbildningsanstalter i syfte att motverka våld mot kvinnor.

I fråga om anslag för åtgärder på olika nivåer för att bekämpa mäns våld har resurserna överlag varit små. En jämförelse kan t.ex. göras mellan anslagen via kommunerna för våld mot kvinnor i Sverige som i genomsnitt uppgår till *knappt 5 kronor per person och år – medan motsvarande siffra för statens anslag för det yttre försvaret är tusen gånger större, ca 5 000 kr.* Tusen gånger mer per person läggs således ner på risken för yttre våld i jämförelse med insatserna för att åtgärda det faktiska våldet mot kvinnor och flickor i Sverige.

2.4.2 Utbildning och handböcker

Bland utbildningsinsatser i form av handböcker mm. kan följande nämnas:

- ▶ *FN:s avdelning för fredsbevarande operationer (DPKO)* har under senare år utarbetat riktlinjer och utbildat personal som sänds ut i fredsfrämjande insatser. Syftet är att undvika att FN-personal medverkar i handel för sexuella ändamål, sexuella trakasserier etc. under sin tjänstgöring och istället positivt bidrar till att markera FN:s grundläggande principer om alla människors lika värde.
- ▶ *Kvinna till Kvinna* har publicerat en rad skrifter inklusive handböcker, bl.a. "Tänk om" år 2004 för att öka kunskapen om mäns våld mot kvinnor och påtalat vikten av breda jämställdhetssatsningar i arbete med återuppbyggnad efter väpnade konflikter. År 2005 utkommer också organisationen med skriften "Security on who's terms: If women and men were equal" som bl.a. belyser

hur säkerhet för kvinnor urholkas genom sexuellt våld.

- ▶ *Svenska UNIFEM-kommitten* har publicerat en handbok om CEDAW och dess tillämpning, bl.a. hur konventionen kan användas för att stärka kvinnors rättigheter i Sverige.
- ▶ En bred krets av aktörer, bl.a. svenska UNIFEM har under en rad år anordnat 20-november konferenser i riksdagen för att uppmärksamma våld i hederns namn och publicerat fylliga rapporter från konferenserna.
- ▶ *FN:s flyktingkommissariat*, UNHCR, har centralt publicerat riktlinjer om "Sexual violations against refugees".
- ▶ *FN:s utvecklingsprogram*, UNDP, har utformat och spritt modeller för arbete kring män och maskuliniteter, främst i Latinamerika.
- ▶ *UD-Sida* har publicerat flera upplagor av "CEDAW – a manual", framställd för utvecklingssamarbetet, som bl.a. innehåller information om vilka konventioner som olika partnerländer i utvecklingssamarbetet ratificerat.
- ▶ *Regeringskansliet* har medverkat aktivt i framtagandet av en rekommenderad uppförandekod för svensk personal i utlandstjänst inom utvecklingssamarbetet och inom FN-uppdrag bl.a. för att motverka handel med kvinnor. UD och Sida har med utgångspunkt i uppförandekoden tagit fram gemensamma etiska riktlinjer för all utlandstjänstgöring.
- ▶ *UD* har tagit initiativ till en studie om homo- och bisexuella samt trans- och intersexuella personer genom Sida, i syfte att stärka insatser till skydd och stöd för dessa grupper inom utvecklingssamarbetet. Studien utgör ett pionjärbete genom att den innehåller förslag om ett konsekvent arbete för att minska diskriminering av och förbättra villkoren för HBTI-personer.

Regeringskansliet har också arbetat för att stärka skyddet av HBT-personer i Sverige.

Länsstyrelsen i Stockholms län har ställt samman ett resursteam mot hedersrelaterat våld.

2.4.3 Samverkan

Inom ramen för Kvinnofridsutredningen fick flera myndigheter gemensamma uppdrag att t.o.m. 2003 öka ansträngningarna att förebygga våld mot kvinnor och utforma åtgärdsprogram för det egna arbetet. Det betonade starkt vikten av att samverka mellan myndigheter och organisationer. I december 2004 presenterade utredningen om uppföljning och utvärdering av Kvinnofridsuppdragen sitt slutbetänkande "Ett slag i luften" som gav en samlad analys och redovisning av de omfattande hinder och strukturer som motverkar ett könsmaktsmedvetet arbete. Utredningens förslag kommer nu att ligga till grund för regeringens fortsatta arbete med att motverka våld mot kvinnor.

2.4.4 Riktlinjer

En rad nya exempel finns nu på riktlinjer och handböcker som rör *våld och förtryck i hederns namn*:

- ▶ *Länsstyrelsernas insatser mot hedersrelaterat våld*, som avser insatser i hela landet, har i delrapport 2003–2004, sammanställts i samverkan med socialstyrelsen. Rapporten uppmärksammar bl.a. hur unga män (men inte kvinnor) utsätts för hot och våld p.g.a. sin sexuella läggning. Rapporten ska ligga till grund för bedömningar av fortsatta åtgärder. Av rapporten framgår att merparten – ca 2/3 – av anslagen till länsstyrelserna gått till 70 platser för skyddat boende.
- ▶ *Länsstyrelserna och socialstyrelsen har också sammanställt en studie om behovet av nationellt konsultativt stöd för socialtjänsten och andra verksamheter (bl.a. skolan) i arbetet mot hedersrelaterat våld*. I studien föreslås inrättandet av en sådan funktion för att bygga upp och stärka kompetens på området.
- ▶ *Länsstyrelsen i Västra Götaland har sammanställt handboken "Om våld i hederns namn: om skyldigheten att se och hjälpa utsatta flickor och kvinnor"*: om hedersrelaterat våld som också inriktas på förtryck och våld, främst med sikte på tjänstemän och arbetsgivare inom skolan, socialtjänsten och polisen.
- ▶ *Länsstyrelsen i Stockholms län har ställt samman ett resursteam mot hedersrelaterat våld och informerar om detta i en särskild skrift (2005)*

- ▶ *Länsstyrelserna i Blekinge, Kalmar och Kronoberg* har publicerat "Handbok i hedersproblematiken" (2005).
- ▶ *Kvinnoforum* anordnade en större internationell konferens om hedersrelaterat hösten 2004 och har publicerat "A Resource Book for working against Honour related Violence (2003).
- ▶ Svenska "*Gender development network*" har arbetat fram en handbok om hedersrelaterat vardagsförtryck, hot och våld, främst inriktad på unga flickor.

Inom utvecklingssamarbetet söker regeringen och Sida bekämpa alla former av våld mot kvinnor och flickor och könsrelaterat våld genom insatser på flera nivåer och på kort och längre sikt.

Våldets kopplingar till förtryck och diskriminering uppmärksammas bl.a. i UD:s publikation "Makt och privilegier: om könsdiskriminering och fattigdom" (2004).

UD betonar att för att bekämpa våldet krävs ökad medvetenhet om problemet och aktiva åtgärder för att motverka diskriminering och förändra attityder som nedvärderar kvinnor, barn och många män som inte visar upp ett beteende i enlighet med vissa hegemoniska föreställningar om maskulinitet och manlighet.

Insatserna inom utvecklingssamarbetet kan grupperas som följer:

- a) allmänna strategiskt syftande jämställdhetsinsatser för att öka kvinnors och flickors empowerment, utbildning och ekonomiska, rättsliga och sociala ställning,
- b) attitydpåverkan av män och
- c) specifika insatser mot våldet, bl.a. skydd av offer

UD betonar att för att bekämpa våldet krävs ökad medvetenhet att motverka hegemoniska föreställningar om maskulinitet och manlighet.

Representanter för det civila samhället såväl internationellt som nationellt är ofta de mest synliga aktörerna i fråga om operativa insatser för att motverka våldet och förtrycket.

2.5 Åtgärder på nivå V: Operativa insatser bland berörda offer och förövare

Kartläggningen tyder på att multilaterala aktörer som FN, Världsbanken och andra utvecklingsbanker samt EU och enskilda stater har lagt störst vikt vid regelverk i form av konventioner och övergripande analyser, kartläggningar, riktlinjer, utvecklande av former för samordning, kampanjer m.m. som stärker den infrastruktur genom vilken våldet kan angripas och offren skyddas. Däremot har mindre gjorts i form av kostnads- och resurskrävande operativa insatser som program och projekt.

En genomgång av rapporter från såväl multilaterala aktörer som NGO:s pekar på att det civila samhället drar ett mycket tungt lass, till synes det tyngsta, vad gäller stöd och skydd åt enskilda offer. Mönstret liknar det svenska med tunga satsningar centralt bl.a. i form av lagstiftning och utbildning men svagare satsningar via kommuner och lokalt där kvinnoorganisationer m.fl. aktörer dominerar.

Representanter för det civila samhället såväl internationellt som nationellt är ofta de mest synliga aktörerna i fråga om operativa insatser för att motverka våldet och förtrycket, och för att skydda och bistå offren – och föra en dialog med förövarna. Här är det markant hur kvinnor dominerar som aktörer på alla nivåer, t.ex. via internationella kvinnorättsorganisationer som AWID (Association for Women's Rights in Development) och Equality Now, genom regionala nätverk som t.ex. för kvinnliga jurister i södra Afrika och nationellt i form av kvinnojourer och andra kvinnoorganisationer.

En mer heltäckande kartläggning skulle krävas för att visa vad som görs på bred front i form av allmänna jämställdhetsinsatser och strategier för att angripa bakomliggande orsakerna till våldet och förtrycket. Nedan ges därför enbart en beskrivning av direkta åtgärder mot våldet och förtrycket i form av ett antal belysande exempel.

Som påpekats inom FN saknas idag en övergripande utvärderingar av vad som gjorts och vad som fungerar i arbetet mot patriarkalt

våld och vi vet därför inte vilken typ av insatser som ger – eller kan ge – störst effekter för att minska våldet.

2.5.1 Internationellt

Kampanjer mot våld mot kvinnor

FN:s utvecklingsfond för kvinnor, UNIFEM, genomförde under åren 1997–99 en världsomfattande kampanj mot våld mot kvinnor, finansierad med de begränsade medel som stod till buds via en särskild fond som upprättats för ändamålet. I en utvärdering av kampanjen i skriften "With an End in Sight" (2000) betonar UNIFEM bl.a. *att konventioner och lagstiftning är viktiga men att de haft begränsat genomslag och måste kompletteras med mångdimensionella satsningar mot våldet.* Att motverka straffrihet framhålls också som centralt, men också utbildning av domare, andra jurister, polis m.fl. som ofta präglas av stereotypa föreställningar om mäns rättigheter visavi kvinnor. UNIFEM betonar också utbildning inom institutioner – som alltför ofta snarare är en del av problemen än av lösningarna.

UNIFEM markerar också att *ökade resurser i form av anslag och personal* måste till för att åtgärda de omfattande problemen.

UNIFEM ser det som centralt att förändra mäns beteende och inställning till en "rätt" att använda våld och se maskulinitet såsom förknippat med våldsutövning. En viktig UNICEF-rapport är här *"From Violence to supportive practices"* – som fokuserar på erfarenheter från Indien och som inspirerats av tankegångar av Eva Moberg som länge uppmärksammat mäns våld mot kvinnor och krävt att den svenska regeringen ska ta initiativ till en världskonferens inom FN för att *uppmärksamma mäns våld utan att skuldbelägga alla män för våldet.*

Våld mot kvinnor som säkerhets- och samhällsproblem

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa, OSSE, och dess "Office for Democracy and Human Rights", ODIHR har enligt sitt mandat till uppgift att främja mänskliga rättigheter och demokratisk utveckling. Bekämpning av våld mot och diskriminering av kvinnor och homo- och bisexuella skall utgöra centrala ansvarsområden inom detta arbete. Deltagarländernas åtaganden genom OSCE är inte juridiskt bindande, men har stor tyngd i politiska och konkreta sammanhang. Jämställdhetsfrämjande inom OSCE tar sin utgångspunkt i OSSE's handlingsplan "OSCE Action Plan for the Promotion of Gender Equality".

Konventioner och lagstiftning är viktiga men har haft begränsat genomslag och måste kompletteras med mångdimensionella satsningar mot våldet.

Diskriminering på arbetsplatsen återspeglas i förhållningssättet i det externa arbetet.

OSSEs jämställdhetsarbete rör både interna frågor inom organisationen och externa frågor om deltagarstaternas åtaganden. ODIHR arbetar bl.a. med att främja kvinnors mänskliga rättigheter och bekämpa våld mot kvinnor och stödja kvinnor som är offer för könsbaserat våld. I fråga om våld mot kvinnor är aktiviteterna både direkta och indirekta. ODIHR ger t.ex. bistånd och rådgivning för att utveckla och revidera lagar rörande jämställdhet mellan kvinnor och män, hjälp i 'institution building', utbildning av polisväsendet i genderfrågor, utbildning och kapacitetsutveckling för kvinnor och kvinnoorganisationer inom olika områden, generell kunskap om mänskliga rättigheter och kvinnors rättigheter, samt ledarskapsutbildning. ODIHR arbetar också för att främja tolerans och icke-diskriminering med insamling och rapportering av information om efterlevnaden av relevanta regelverk.

Eftersom OSSEs sekretariat sett att diskriminering på arbetsplatsen återspeglas i förhållningssättet i det externa arbetet finns ambitioner inom organisationen att också uppmärksamma organisationens interna jämställdhetsarbete.

Polisiär verksamhet

Rikskriminalpolisen har under senare år arbetat aktivt för att ställa förövare av hedersrelaterat våld inför rätta, vilket både inneburit nära kontakter med enskilda och myndigheter i stora delar av Sverige och internationella poliskontakter mm.

Europol har som mandat att bekämpa internationell grov organiserad brottslighet vilket inte ansetts inkludera våld i hederns namn eftersom brotten inte definieras som organiserade (i gängse bemärkelse) trots att det noteras att de bottenar i gemensamma patriarkala föreställningar om mäns rätt att kontrollera och bestraffa kvinnor.

Scotland Yard bedriver ett mer omfattande arbete för att straffa förövare av våld mot kvinnor, bl.a. våld i hederns namn.

2.5.2 Nationellt

Många av de insatser som bedrivs på nationell nivå mot våld mot kvinnor i olika länder, inte minst genom NGO:s, samman-

ställs av FN:s utvecklingsfond för kvinno, UNIFEM: Fonden utvärderade insatser i samband med en internationell kampanj mot våld mot kvinnor 1997–99 och kunde då se följande exempel på åtgärder: kampanjer, traumabearbetning, medicinsk hjälp, juridisk rådgivning, utbildning av tjänstemän i offentlig och lokal förvaltning, polis, socialtjänst mm, jourtelefoner, dialoggrupper med lokala och religiösa ledare om våldet och dess orsaker, stöd till prostituerade som utsätts för våld, tribunaler mot våld och stöd i form av sysselsättningsprojekt så att kvinnor kan bli ekonomisk och socialt mer oberoende av män som slår.

Som enskilda exempel kan ett antal aktörer i Sverige nämnas:

- ▶ *www.kvinnofrid*, en internetportal för Socialstyrelsen och ett femtontal myndigheter med information om lagtexter och andra officiella dokument, länkar till myndigheter, länsstyrelser, kommuner och universitet i frågor om våld mot kvinnor.
- ▶ *BRIS*, (*Barnens rätt i samhället*), som ger stöd bl.a. genom jourtelefoner och agerar som opinionsbildare.
- ▶ *RFSL och RFSU*, Riksförbunden för sexuellt likaberättigade respektive sexuell upplysning verkar på en rad områden med upplysning, rådgivning och opinionsbildande insatser.
- ▶ *Regeringskansliet*, genom rapporten "*Vill man ha jämställdhet*", (Wetterberg), som bl.a. framhåller behovet av mer forskning om män och våld, uppföljning av tidigare undersökningar om den svenske mannen, ett nationellt program för dialoger om hegemonisk (dvs. dominerande) form av maskulinitet, enligt den modell som används av Rädda Barnen/dialogprogrammet samt ökade anslag till kriscentra för män.
- ▶ *Manliga nätverket*, som verkar för ett mer jämställt samhälle och åtgärder mot mäns våld och övergrepp.
- ▶ *Riksorganisationen för manliga kriscentra*, bl.a. stiftelsen Manscentrum i Stockholms län.
- ▶ *Brottsofferjouren*, BJ, som ger stöd till brottsoffer i Sverige.

*RFSL och RFSU,
Riksförbunden
för sexuellt lika-
berättigade res-
pektive sexuell
upplysning ver-
kar på en rad
områden med
upplysning, råd-
givning och opi-
nionsbildande
insatser.*

En homofobisk hållning strider mot principen om alla människors lika värde och rättigheter.

- ▶ *Rädda Barnen-dialogprogrammet* som för en dialog med pappor och män om icke-våld, jämställdhet och behovet av positiva manliga förebilder för pojkar i kläm mellan det svenska samhällets dominerande normer och de som finns inom familjernas ursprungskulturer.
- ▶ *Kvinnjourerna, bl.a. centralorganisationerna ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige), SKR (Sveriges Kvinnjourers riksorganisation), samt organisationer som är inriktade på invandrarkvinnor- och flickor; Terrafem, kvinnors nätverk m fl.*

Homo- och bisexuella samt transpersoner

RFSL har bl.a. genom byrån för lika rättigheter inom kommuner bidragit med stöd och utbildning för att motverka okunskap om HBT-frågor.

Ombudsmannen mot diskriminering pga. sexuell läggning, HomO, har ett brett uppdrag att verka mot homofobi och diskriminering på grund av sexuell läggning inom alla delar av samhällslivet. Homofobi definieras som en ideologi, en uppfattning eller en medveten värdering hos en individ, en grupp eller samhälle som ger uttryck för en starkt negativ syn på homosexualitet eller på homo- och bisexuella människor. En homofobisk hållning strider mot principen om alla människors lika värde och rättigheter.

HomO är en tillsynsmyndighet med ansvar för att se till att tre lagar efterlevs:

- ▶ lagen om förbud mot diskriminering i arbetslivet p.g.a. sexuell läggning
- ▶ lagen om likabehandling av studenter i högskolan
- ▶ lagen om förbud mot diskriminering

HomO skall, förutom att utöva tillsyn över lagarna, verka för att homofobi och diskriminering på grund av sexuell läggning inte heller förekommer på andra områden i samhällslivet.

HomO kan inte ändra domar, själv utdöma straff eller skadestånd eller ändra andra myndigheters beslut.

Transsexualitet/transsexualism är en fråga om könstillhörighet,

och faller därför inom Jämställdhetsombudsmannens (JämO) ansvarsområde.

En utvidgning av flyktningbegreppet har diskuterats inom regeringskansliet för att öka skyddet åt förföljda HBT-personer som fått skydd enligt utlänningslagens bestämmelser om skyddsbehövande i övrigt. Riksdagen beslutade i november 2005 att personer som känner en välgrundad fruktan för förföljelse p.g.a. kön eller sexuell läggning istället ska få skydd som flyktingar.

Utvecklingssamarbetet

- ▶ Studier och särskilda utredningar görs i syfte att förbättras både policy och i fältverksamhet i partnerländerna. Som exempel kan nämnas studier rörande sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) genom bl.a. RFSU och om HBTI-frågor i tre länder – Indien, Moldavien och Sydafrika.
- ▶ Stöd till Världsbankens Trust Fund for Gender Mainstreaming bl.a. på områden som våld mot kvinnor och flickor och könsrelaterat våld.
- ▶ Stöd till lagstiftningsåtgärder, ekonomisk rådgivning och utbildning till kvinnor bl.a. i Kirgizistan, på Balkan, i Nicaragua och i Indien.
- ▶ Främjande av de mänskliga rättigheterna och sociala utvecklingsmål som demokrati, god hälsa och utbildning genom stöd till kvinnor som blivit utsatta för misshandel och sexuellt våld, i Afrika, Asien, Latinamerika och Central- och Östeuropa, kanaliserat genom bl.a. WHO, UNICEF, UNFPA, UNIFEM och genom svenska organisationer och lokala enskilda organisationer.
- ▶ Skydd och stöd till offer för människohandel för sexuella ändamål i bl.a. Ukraina, Ryssland och Västafrika.
- ▶ Mäns roller och ansvar speglas i flera projekt, bl.a. de som Manliga Nätverket genomfört i form av utbildningar i Ryssland och Ukraina för bl.a. parlamentariker och militärer om mäns roller i ett samhälle i förändring. Stöd går till 'Men as Partners'

Riksdagen beslutade i november 2005 att personer som känner en välgrundad fruktan för förföljelse p.g.a. kön eller sexuell läggning ska få skydd som flyktingar.

nätverk i Sydafrika, som bedriver undersöknings- och utbildningsverksamhet inom områden så som SRHR, våld mot kvinnor och flickor och sexuellt våld. Bekämpande av mäns våld mot kvinnor och flickor och mot andra män via kvinnojourers verksamhet i Sydafrika, Central- och Östeuropa, Balkan, Indien och på Gaza/Västbanken, via kristelefoner, skyddat boende, psykologisk och juridisk rådgivning och rehabiliteringsåtgärder.

- ▶ Utbildning av beslutsfattare, polis, domstolsväsende och sjukvårdspersonal, t.ex. i Kambodja (genom Forum Syd och Dia-konia), i Kina, Angola, Bangladesh och i Centralamerika. I Nicaragua har Sverige medverkat till särskilda polisstationer för kvinnor och barn genom den nationella polisens Kvinno- och Barnkommisariat.
- ▶ Allmänt stöd för att fredsfrämjande och krishanteringsinsatser ska genomsyras av säkerhetsrådets resolutioner 1325 om kvinnors deltagande och rådets resolution 1460 (2003) om barn i väpnade konflikter.
- ▶ Viss utbildning av svensk personal som deltar i FN:s fredsbevarande missioner i jämställdhetsfrågor och stöd för inrättandet av jämställdhetsrådgivartjänster på DPKO (FN:s avdelning för fredsbevarande insatser) och i fredsmissioner.

2.5.3 Landexemplet Frankrike rörande hedersrelaterat våld och förtryck:

Många länder har åtgärdsprogram mot allmänt våld mot kvinnor – men det förefaller finnas färre exempel på mer samlade insatser mot våld i hederns namn och mot våld mot homo-, bi- eller transsexuella personer.

Ett exempel på insatser mot våld i hederns namn är Frankrike där det idag finns stora invandrargrupper från Nord- och Västafrika där flickor och unga kvinnor är särskilt utsatta för hedersrelaterat våld. Debatten om våld mot invandrarkvinnor och deras situation i allmänhet har pågått med växlande intensitet sedan början av 1990-talet.

Den stora invandringen från länder i Nord- och Västafrika med mansdominerade kulturmönster, patriarkala traditioner och kvinnosyn, har också medfört att flickor och unga kvinnor i

Frankrike som tillhör dessa invandrargrupper riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld.

Det finns ett stort mörkertal när det gäller förekomsten av hedersmord bl.a. eftersom flera dödsfall bland invandrarkvinnor i Frankrike som betecknats som självmord eller olyckor i själva verket kan ha varit hedersmord.

Enligt uppskattningar från invandrarorganisation GAMS – som åberopas officiellt – skulle 70 000 flickor i åldern 10–18 år i Frankrike leva i riskzonen för att giftas bort mot sin vilja. Inom dessa tvångsäktenskap föds mycket våld.

Enligt den turkiska organisationen Elele är tillämpningen av männens "hederskodex" mycket mer strikt och rigorös bland de turkiska invandrargrupperna i Frankrike (ca 400 000 personer) än i hemlandet. Enligt Elele är "hedersvåldet" mot kvinnor desutom mer fysiskt och brutalt bland turkiska grupper i Frankrike än bland andra berörda invandrargrupper.

Situationen för flickor och unga kvinnor i Frankrike som riskerar att utsättas för hedersrelaterat (och annat) våld debatteras brett i den allmänna opinionen och är inte längre så tabubelagda som den sägs ha varit för tio–femton år sedan. Bland regeringsföreträdare liksom inom förvaltningen finns en klar vilja att gripa sig an problemen, även om mer akuta, jordnära "plånbok-sfrågor" står högst på agendan. Slutligen märks också ett starkt engagemang i det civila samhället för dessa frågor bland ett stort antal kvinnoorganisationer.

Bland offren för våldet återfinns också pojkar eller unga män som inte passar in eller vill anpassa sig till gängens våldsmentalitet och pojkar och unga män som är eller påstås vara homosexuella utsätts för trakasserier eller gruppvåldtäkt.

Det är i förorternas pojkgäng – nedtyngda av många andra sociala problem – som bedömare i Frankrike ser en grogrund för den radikaliserade och politiserade muslimska rörelse som påstås öka i styrka. Där finns "självutnämnda imamer" som sprider dunkla budskap både om kvinnans roll och koranens läror när det gäller kvinnan. År 2004 utvisades en sådan "imam" från en moské utanför Lyon, därför att han uttryckligen hade uppmanat till stening och andra kroppsstraff mot hustrur och kvinnor som inte uppförde sig enligt deras tolkning av Koranen.

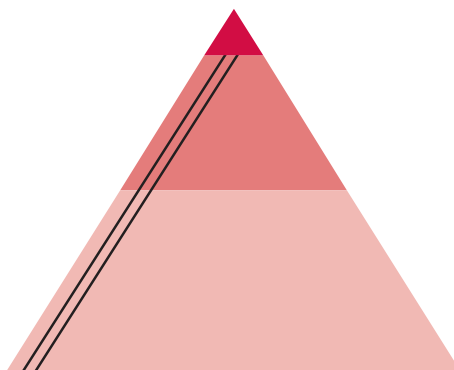
Enligt den turkiska organisationen Elele är tillämpningen av männens "hederskodex" mycket mer strikt och rigorös bland de turkiska invandrargrupperna i Frankrike (ca 400 000 personer) än i hemlandet.

Sammanfattande bedömning

Merparten av åtgärderna inriktas på våldets grävsta och mest extrema uttryck.

Mindre uppmärksamhet och resurser har riktats mot "vardagsvåld" och förtryck samt bakomliggande orsaker i form av värderingar och maktordning

Sammantaget kan noteras att det patriarkala våldet och dess grundorsaker – både internationellt och nationellt – åtgärdas på flera nivåer, och med en rad olika insatser. Generellt kan sägas att merparten av åtgärderna inriktas på våldets grävsta och mest extrema uttryck som symboliseras av den övre delen av triangeln:

Den övre delen representerar extrema former av våld och förtryck, bl.a. brott och dödligt våld

Den mellersta delen representerar övrigt våld och förtryck

Den nedre vita delen markerar förtryck och hot om våld

Våld och förtryck i hederns namn och mot HBT-personer anges i triangeln i smala fält på ena sidan för att markera att även de är offer för det patriarkala våldet – men de är färre i antal än heterosexuella kvinnor som utgör den dominerande delen av offren för patriarkalt våld och förtryck.

Mindre uppmärksamhet och resurser har riktats mot de lägre nivåerna i triangeln, dvs. "vardagsvåld" och förtryck samt bakomliggande orsaker i form av värderingar och maktordning – som både i Sverige och än mer internationellt, starkt begränsar kvinnors och homo-, bi- och tranpersoners liv, säkerhet, integritet och frihet.

Graden av patriarkal maktutövning varierar i olika samhällen och regioner och formerna beror på tidpunkt, klass, etnicitet mm. I extrema former av patriarkat betraktas kvinnor som mäns egendom, förnekas samma rättigheter som män i fråga om arv, utbildning och inkomst. Män får kontrollera kvinnors och flickors sexualitet och kyskhet, och anses ha "rätt" att kränka liv i form av överlagda mord eller avrättningar i hederns namn. Sverige bekämpar hänvisningen till patriarkal heder, både i Sverige och överallt i världen, som skäl för enskilda att ta lagen i egna händer och begå mord eller utöva våld – eller hota med våld för att tvinga kvinnor, homo- och bisexuella samt

transpersoner till lydnad under patriarkala strukturer.

Kartläggning i stort kan ge anledning till följande sammanfattande kommentarer som vägledning för fortsatta överväganden på området:

3.1 Bedömningen av insatser på olika nivåer

Nivå 1: Uppmärksammande och kodifierande av våldet och förtrycket i konventioner, lagar och andra centrala dokument
Regelverken för att stärka åtgärder mot våld mot kvinnor, bl.a. våld i hederns namn, har stärkts avsevärt genom ett mycket stort antal instrument under de senaste 15 åren, särskilt inom FN, även om våldet inte täcks tydligt av någon internationell konvention.

Staters skyldighet i form av "due diligence" att straffa förövare av våldet, skydda offer och vidta förebyggande åtgärder stärker möjligheterna att motverka våldet. Genom den utveckling av regelverken som ägt rum och genom staters skyldighet att inte undlåta att intervensera och beivra förövarna i vissa fall, kan också förekomsten av våld i hemmen utgöra en kränkning av mänskliga rättigheter.

Kartläggningen tyder på att resolutionstexter i FN under senare år mer fokuserat på extema former av våld mot kvinnor och flickor som brott i hederns namn. Däremot uppmärksammas inte lika tydligt "vardagsvåldet" och det förtryck världen över som också är kopplat till diskriminering av kvinnor och föreställningar om kvinnors underordning. Detta riskerar att leda till att insatser mot mäns våld och patriarkalt våld generellt inriktas på våldets extrema yttringar snarare än på dess vida omfattning och bakomliggande orsaker.

Det är också påtagligt att inget ännu tyder på att de stärkta regelverken skulle ha bidragit till en faktisk minskning av det patriarkala våldet.

Vi har idag mycket liten kunskap om vilken typ av åtgärder som behövs för att inte bara skydda offren utan de facto minska våldet mot kvinnor.

Det är också påtagligt att inget ännu tyder på att stärkta regelverk skulle ha bidragit till en faktisk minskning av det patriarkala våldet.

Det patriarkala våldet är mycket omfattande, systematiskt och strukturellt, och bottnar i föreställningar om kvinnors underordning och den "rätt" män anses ha att utöva våld inom det som i många samhällen och religioner anses som männens domän; familjen.

Nivå 2: *Synliggörandet av våldets och förtryckets systematik, omfattning, uttryck och kostnader*

De rapporter som studerats i kartläggningen visar att det patriarkala våldet är mycket omfattande, systematiskt och strukturellt, och bottnar i föreställningar om kvinnors underordning och den "rätt" män anses ha att utöva våld inom det som i många samhällen och religioner anses som männens domän; familjen.

Kunskapen om omfattningen av våld mot kvinnor och flickor har ökat väsentligt liksom kunskapen om kopplingarna mellan våld och hot och bakomliggande förtryck. I dag finns också större kunskap om hur manliga eliter i manliga hegemoniska strukturer använder våld och hot om våld för att behålla sina privilegier (se bl.a. UD-studien 2004 om könsdiskriminering som orsak till fattigdom).

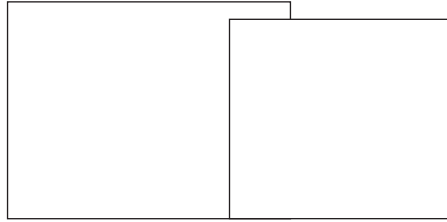
Kunskap liksom rapportering om det hedersrelaterade våldet är mer begränsad men börjar öka, främst genom insatser av FN:s specialrapportör kring våld mot kvinnor och med hjälp av det civila samhället, bl.a. forskare och kvinnoorganisationer, ofta på lokal nivå.

Kunskapen om våld och förtryck mot homo-, bi- och transpersoner är ännu mer rudimentär liksom våld och förtryck inom ramen för hedersrelaterat våld.

Trots att rapporteringen om mäns våld och patriarkalt våld och förtryck visar att det är systematiskt, ett utvecklingshinder i många länder och att det drabbar hundratals miljoner kvinnor och flickor så har bara få analyser gjorts om våldets kostnader för individer och samhällen.

Den kunskap som trots allt finns på området har ännu bara marginellt påverkat centrala politiska diskussioner om säkerhet, frihet och hållbar utveckling. Istället är diskurser och kunskap som rör kvinnor fortfarande en separat agenda som inte är rimligt integrerad i politiskt prioriterade områden och arenor, vilket framgår av t ex pågående arbete med att "integrera" jämställdhet i FN:s MR-agenda.

Det vänstra fältet representerar diskurserna säkerhet, frihet etc. – det högra, som åtskilts, rör det som bortdefinieras som "kvinnofrågor"

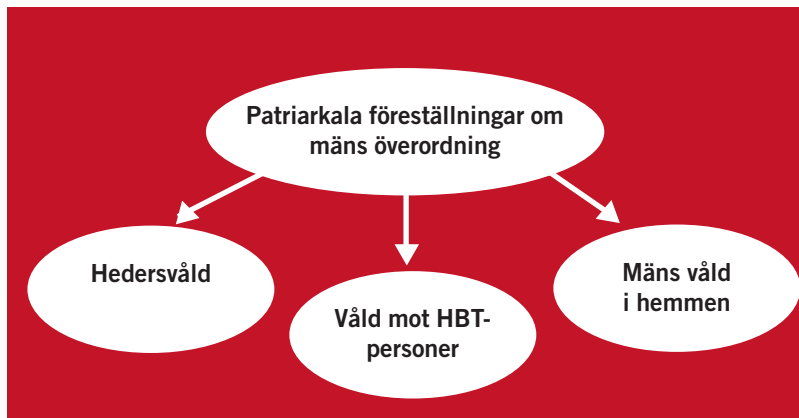

Det är dock intressant att t.ex. Dagens Nyheter i sin ledare 2005-06-22 för in frågor om maskulinitet i diskursen om säkerhetspolitik genom att peka på att *machoattityder på hög nivå i internationell politik utgör en betydande fara för allas fred och säkerhet*.

Nivå 3: Synliggörandet och analysen av våldets och förtryckets orsaker

Kunskapen om våldets orsaker i FN-dokument och rapporter från enskilda organisationer och forskare visar hur våldet och förtrycket i alla dess olika uttryck är grundade på *föreställningar om kvinnors underordning visavi män, på framhävandet av olikheter snarare än likheter mellan kvinnor och män, och på stereotypa föreställningar om män som våldsamma och kvinnor som passiva*.

Kunskapen om våldets kopplingar till förtryck och bakomliggande syn på kvinnors som underordnade förefaller ännu bara ha haft begränsat genomslag på strategier och insatser mot våldet. Så istället för att angripa de föreställningar om kvinnors underordning som är orsak till våldet angrips ofta de olika uttrycken som "hedersvåld", våld mot homo- och bisexuella och transpersoner samt mäns våld i hemmen.

Den kunskap som trots allt finns på området har ännu bara marginellt påverkat centrala politiska diskussioner om säkerhet, frihet och hållbar utveckling.

Istället för att angripa de föreställningar om kvinnors underordning som är orsak till våldet angrips ofta de olika uttrycken som "hedersvåld", våld mot homo- och bisexuella och transpersoner samt mäns våld i hemmen.

Nivå 4: Utarbetandet av institutionella åtgärder, anslag, internt utbildning, samverkan, riktlinjer

Betydande arbete har lagts ner av såväl stater som det internationella samfundet på att upprätta riktlinjer, utbilda personal och i viss mån stärka samrådsformer för att motverka olika former av patriarkalt våld.

Betydligt mindre har – trots våldets väldiga omfattning – gjorts för att inrätta *permanenta tjänster för ändamålet* och för att anslå resurser för operativa insatser, t.ex. genom det civila samhället. Samordningen förefaller också ofta bristfällig och dialogen mellan berörda aktörer på området många gånger sporadisk, trots flera satsningar på *ökad samordning*.

Nivå 5: Insatser i form av program och projekt

Även om en rad berömvärda insatser görs, inte minst genom enskilda organisationer, har förhållandevis få åtgärder riktats mot förövare och bakomliggande stödjande strukturer som upprätthåller både extrema kyskhetskulturer och allmänna föreställningar om mäns överhöghet och större kompetens.

För att nå resultat på dessa områden krävs i) politisk vilja, ii) ekonomiska resurser, och iii) innovativa strategier – samt iv) dialog mellan olika diskurser och grupper som i många förvaltningar både internationellt och i Sverige varit åtskilda, och mellan myndigheter och centrala aktörer i det civila samhället.

3.2 Möjliga kompletterande åtgärder rörande förtryck och våldets orsaker

Med anledning av tendensen idag att fokusera på det grövsta, lagförda våldet finns skäl att överväga, att med kompletterande insatser *också angripa våldets och förtryckets grundorsaker t.ex.*

genom att:

- ▶ motverka ekonomiska system som ger upphov till våld mot kvinnor
- ▶ stärka kvinnors rätt till egendom, arv och lön
- ▶ motverka könsstereotyper och heteronormativitet
- ▶ säkerställa full respekt för de mänskliga rättigheterna

- ▶ öka kunskapen och medvetenheten om de mänskliga rättigheterna
- ▶ mobilisera män mer aktivt mot våldet och visa att detta ligger i mäns egenintresse
- ▶ främja en holistisk definition av frihet och säkerhet som inkluderar våld mot kvinnor
- ▶ exponera den människosyn som ger män "rätt" att förtrycka och diskriminera kvinnor, flickor och HBT-personer
- ▶ stödja kvinnoorganisationer bl.a. för "monitoring for accountability"
- ▶ motverka kulturell relativism som eroderar MR som universella
- ▶ empowerment som stärker offer för diskriminering mot kvinnor och HBT-personer, inklusive offer för våld i hederns namn
- ▶ mobilisera religiösa och politiska ledare bl.a genom att erbjuda ekonomiskt stöd så att familjen blir en säker plats också för kvinnor och flickor
- ▶ uppmuntra ekonomer m.fl. att studera samhällskostnaderna för mäns våld mot kvinnor

Det är viktigt att exponera den människosyn som ger män "rätt" att förtrycka och diskriminera kvinnor, flickor och HBT-personer.

Bilaga 1

Ordförandetexten från konferensen ”Patriarchal Violence against Women, with focus on Violence in the Name of Honour”, Stockholm 7–8 december 2004: Slutdokumentet lyder som följer:

”Patriarkalt våld utgör ett hot mot individens frihet och liv, mot rättvisa villkor mellan könen och mot utveckling. Det måste åtgärdas oavsett uttryck och på alla nivåer. Det förekommer världen över och inom alla klasser och samhällsgrupper. Det tar sig skilda uttryck men är i grunden rotade i föreställningar om manlig överordning och kvinnlig underordning. Det är ofta den sista utvägen för att upprätthålla existerande maktkulturer när kvinnor och flickor utmanar det faktum att de förnekas de rättigheter som pojkar och män har pga. sitt kön.

S.k. hedersrelaterat våld är en form av patriarkalt våld som ofta förknippas med brist på kroppslig integritet, rörelsefrihet, rätt till lönearbete och ekonomiskt oberoende. En speciell aspekt av våldet är att det öppet uppmuntras och sanktioneras, inom familjer och samhällen.

Resolutionen från FN:s generalförsamling A/C.3/59/L.25 slår fast staters skyldighet att med alla medel förhindra, undersöka och bestraffa förövare av brott som utförs mot kvinnor och flickor i hederns namn och att skydda offren och att underlåtande att ge sådant skydd kränker, begränsar

eller omöjliggör åtnjutandet av offrens mänskliga rättigheter. Resolutionen framhåller mäns ansvar för att främja jämställdhet och för att förändra attityder i syfte att eliminera könsstereotypa föreställningar. Den betonar också vikten av stöd till offer, bl. a. skydd, rådgivning och hälsovård, inklusive sexuell, reproduktiv och mental hälsa.

Därför utfärdar ordföranden vid den internationella konferensen om patriarkalt våld, anordnad i Stockholm 7–8 december 2004 följande upprop:

Orsakerna till allt patriarkalt våld måste åtgärdas, genom angripandet av föreställningar om manlig överordning och kvinnlig underordning liksom tolkningar av maskulinitet som förstärker patriarkala strukturer och mäns våld.

S.k. hedersrelaterat våld måste angripas som ett hinder mot kvinnors åtnjutande av de mänskliga rättigheterna. Tolkningar av heder som starkt kopplat till kvinnors kyskhet måste ifrågasättas. Det kan aldrig accepteras att sedvänjor, traditioner eller religiösa hänsyn åberopas i syfte att undgå skyldigheter att motverka våld mot kvinnor och flickor inklusive s.k. hedersrelaterat våld.

Våld mot kvinnor måste åtgärdas utifrån ett rättighetsperspektiv inom ramen för ett brett spektrum av åtgärder för att främja jämställdhet mellan könen, genom att ge kvinnor och flickor makt över sina egna liv och genom att öka medvetenheten bland män för att bekämpa mäns tystnad kring patriarkalt våld. Återgärder måste vidtas inom områden som lagstiftning, sysselsättning, utbildning liksom sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter.

Respekten för kvinnors åtnjutande av mänskliga rättigheter är intimt kopplat till demokrati. Internationella konventioner måste implementeras genom att införlivas i nationell lagstiftning.

Stater har skyldighet att främja och skydda mänskliga rättigheter, inkl rätten till liv, frihet och personlig säkerhet och att ge prioritet åt detta genom att avsätta erforderliga resurser.

Internationellt samarbete för att mer effektivt angripa patriarkalt våld med fokus på s.k. hedersrelaterat våld skall uppmuntras och utvidgas, genom internationella organisationer såsom FN, Interpol och Europol, och regionalt genom organisationer som EU, Europarådet, organisationen för de islamiska konferenserna, ASEAN, SADC och SAARC. Det civila samhället inklusive enskilda organisationer är viktiga samarbetspartner för regeringarna i dessa strävanden.

Bilaga 2

Landexemplet Frankrike och åtgärder rörande våld i hederns namn:

Frankrike har som stort invandrarland omfattande problem med "hedersrelaterat våld" mot flickor och unga kvinnor med utländsk bakgrund:

- ▶ 70 000 flickor i Frankrike riskerar tvångsäktenskap
- ▶ 20 000 kvinnor och 10 000 flickor har utsatts för eller riskerar könsstympning
- ▶ 8 000–15 000 män lever i polygami i Frankrike
- ▶ flera fall av gruppvåldtäkter i invandrarförorter
- ▶ isolering, psykiskt våld, gruppträck, trakasserier

Enligt uppskattningar från invandrarorganisation GAMS – som åberopas även officiellt – skulle 70 000 flickor i åldern 10–18 år i Frankrike leva i riskzonen för att giftas bort mot sin vilja. Inom dessa tvångsäktenskap föds mycket våld.

Enligt den turkiska organisationen Elele är tillämpningen av männens "hederskodex" mycket mer strikt och rigorös bland de turkiska invandrargrupperna i Frankrike (ca 400 000 personer) än i hemlandet. Enligt Elele är "hedersvåldet" mot kvinnor dessutom mer fysiskt och brutalt bland turkiska grupper i Frankrike än bland andra berörda invandrargrupper.

Situationen för flickor och unga kvinnor i Frankrike som riskerar att utsättas för hedersrelaterat (och annat) våld debatteras brett i den allmänna opinionen och är inte längre så tabubelagda som de sägs ha varit för tio–femton år sedan. Man kan hos regeringsföreträdare – både de nuvarande och företrädarna – liksom inom förvaltningen finns en klar vilja att gripa sig an problemen, även om mer akuta, jordnära "plånboksfrågor" står högst på agendan. Slutligen märker man också att det finns ett starkt engagemang i det civila samhället för dessa frågor. Antalet kvinnoorganisationer som arbetar mot dessa problem är otaliga.

Bland turkar i Frankrike förekommer nästan inte några blandäktenskap och det är mycket vanligt att de blivande fruarna och männen hämtas från Turkiet. Det arrangerade eller påtvingade äktenskap blir för unga män i Turkiet – vilka inte sällan är avlägsna släktingar till bruden – ofta ett sätt för dem att få uppehållstillstånd i Frankrike. Svårast är situationen för de unga turkiska kvinnor som kommer till Frankrike efter tvångsäktenskap. De kan inte språket, har inga vänner eller bekanta och lever ofta isolerade – ofta även fysiskt instängda av sin mans familj. Problemet med

tvångsäktenskap uppmärksammades inte särskilt mycket tidigare och myndigheterna drog sig för att driva någon kampanj mot fenomenet av rädsla för att stigmatisera vissa invandrargrupper.

Debatten om tvångsäktenskap kom igång i Frankrike först för fyra år sedan då tonårsflickan Fatoumata från en senegalesisk invandrarfamilj ville fortsätta sina studier. Eftersom hon hade en fransk pojkvän, beslutade hennes far att bara några dagar före gymnasieexamen att tvinga Fatoumata tillbaka till Senegal för att giftas bort. Hennes skolkamrater protesterade och fick stöd även av politiker, däribland dåvarande utbildningsministern Jack Lang som ingrep personligen. Efter att ha varit inspärrade fyra månader fick hon tillbaka sitt pass och lyckade återvända till Frankrike. Numera leder Fatoumata en organisation för kvinnors frigörelse.

Äktenskap utan bägge parter medgivande är förbjudet enligt fransk lag och för den franska regeringen är arbetet mot tvångsäktenskap en prioritet, när det gäller att förbättra invandrar kvinnornas situation. Det viktigaste elementet i detta arbete anses vara folkbildning och informationskampanjer riktade till berörda invandrargrupper – framför allt genom skolan och invandrarorganisationer. Även lagstiftningsvägen försöker man mot-

verka och försvåra tvångsäktenskap. Den franska regeringen önskar också angripa andra former av våld – könsstympning (kvinnlig omskärelse), polygami och mannens rätt i vissa länder att förskjuta sin fru (skilsmässa enbart på mannens initiativ utan samtycke av hustrun). I mars 2002 dömdes på fem somaliska kvinnor – som tvingat sina döttrar att omskäras – till två-tre års fängelse villkorligt.

Offren för våldet drabbar också pojkar eller unga män som inte passar in och kanske inte vill anpassa sig till gängens grova macho-mentalitet. Det lär förekomma att pojkar och unga män som är eller påstås vara homosexuella utsätts för trakasserier eller gruppvåldtäkt.

Det är i förorternas pojkgäng – nedtyngda av många andra sociala problem – som bedömare ser en grund för den radikaliserade och politiserade muslimska rörelse som påstås öka i styrka. Det är där det finns "självtänmda imamer" som sprider dunkla budskap både om kvinnans roll och koranens läror när det gäller kvinnan. År 2004 utvisades en sådan "imam" från en moské utanför Lyon, därför att han uttryckligen hade uppmanat till stening och andra kroppsstraff mot hustrur och kvinnor som inte uppförde sig enligt hans tolkning av Koranen.

Bilaga 3

Förkortningar och akronymer

ASTREA	Lesbian Foundation for Justice
BRÅ	Brottsförebyggande Rådet
CEDAW	FN:s konvention mot all slags diskriminering av kvinnor
ECOSOC	FN:s ekonomiska och sociala råd
GALA	Gay and Lesbian Archives of South Africa
GDI	Gender Development Index
HBT	Homo- och bisexuella samt transpersoner personer
ICC	Den internationella brottsmålsdomstolen i Haag
IGLHRC	International Gay and Lesbian Human Rights Commission
IGLYO	International Lesbian and Gay Youth Organisation
ILGA	International Lesbian and Gay Association
IHLIA	International Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief
ILO	International Labours Organisation
HomO	Ombudsmannen mot diskriminering pga sexuell läggning
MR	Mänskliga Rättigheter kodifierade i konventioner
MRK	FN:s kommission för MR
NGO	Enskilda organisationer
UNHCR	FN:s flyktingkommissariat
UNIFEM	FN:s utvecklingsfond för kvinnor
UNICEF	FN:s barnfond
WHO	Världshälsoorganisationen

Bilaga 4

Referenslitteratur

Nedan anges referenslitteratur uppdelat på respektive avsnitt i kartläggningen i den ordning de omnämns i texten

Inledning

Regeringskansliet, *"Report from the International Conference Combating Patriarchal Violence Against Women-Focusing on Violence in the Name of Honour"*, 2005.

Regelverk mm

FN:s konvention mot all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW), 1981.

WHO, *"Violence against women: a priority health issue"*, Geneve, 1997.

WHO, *"World report on violence and health"*, Geneve, 2002.

Slutdokumentet från FN:s världskonferens om de mänskliga rättigheterna i Wien 1993.

FN:s deklaration mot våld mot kvinnor, FN, New York 1993.

FN:s konvention om barnets rättigheter, FN, New York 1989.

Handlingsplanen från FN:s fjärde världskonferens i Peking 1995.

Stadgan för den internationella brottmålsdomstolen ICC, Rom.

Slutdokumentet från uppföljningen till FN:s kvinnokonferens i Peking, FN, New York, 2000.

Inter-american Court of Human Rights, domstolsutslag 29 juli 1988, fallet Velasquez-Rodriguez.

Säkerhetsrådets resolution 1325, FN, New York år 2000.

FN:s GS's rapport *"Women, Security and peace"*, FN, New York 2002.

Europarådskonventionen.

FN:s GS's rapport A/59/281, *"Violence against Women"*, FN, New York, 2004.

FN, GF-resolution A/res/58/147, *"Elimination of Violence against Women"*.

Jämställdhetsminister Jens Orbacks anförande vid FN:s kvinnokommission 2005.

Regeringens skrivelse 2003/04:20, *"Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik" (MR-skrivelsen)*, Stockholm.

Kvinna till kvinna, *"Tänk om"*, Stockholm 2004.

Svenska Kyrkan, *"Kyrkornas NEJ till våld mot kvinnor"*, (2002).

World Conference on Religion and Peace/Women's program, *"A Woman's Place – Religious Women as Public Actors"*, 2001.

Amara, Fadela, "Ni putes ni soumis" (*Varken horor eller kuwade*), Pocky AB, Stockholm 2005-07-01.

Lappalainen, Paul, SOU 2005:56 "Det blågula glashuset: strukturell diskriminering i Sverige".

Coomoraswamy, Radhika (FN:s specialrapportör om våld mot kvinnor), E/CN.4/2002/83 "Cultural practices within the family that are violent towards women", FN, New York 2002.

FN-GF-resolution A/C.3/59/L.25 "Working towards the elimination of crimes against women and girls committed in the name of honour", 2004.

FN:s Generalsekreterare, rapport A/57/169 "Working towards the Elimination of Crimes against Women committed in the Name of honour", 2002.

Europaparlamentet, uttalande i juni 2005 om våld i hederns namn.

Erturk, Yakin Erturk, FN:s specialrapportör om våld mot kvinnor, rapport till FN:s MRK E/CN.4/2004/66 "Integration of Human Rights of Women and the Gender Perspective : Violence against Women", FN, 2003.

FN:s GS's studie om våld mot barn E/CN.4/2004/68 "Concept paper for the Secretary General's Study on Violence against children", FN, New York 2004.

Sida: "LGBTI issues in the world: a Study on Swedish policy and administration of Lesbian, Gay, Bisexual

Transgender and Intersex issues in international development cooperation", Sida, Stockholm 2005.

CEDAW/2003/II/WP.3 "WP for the Committee on how the other Treaty bodies have dealt with sexual orientation as it relates discrimination and enjoyment of human rights".

Svenska Amnesty, "Stoppa våldet mot kvinnor: "Har ej prioriterat frågan", 2004.

Våldet i siffror samt våld och förtryck

Världsbanken, "Women and Violence" (Davies, Miranda), Zed Books 2000.

Världsbanken, diskussionpapper 255, "Violence against women; the Hidden Health Burden", (Heise, Lori L.).

UNICEFs rapport "Breaking the Earthenware Jar", 2000.

Amartya Sen, "Development as Freedom", Anchor Books, Random House, 2000.

Heimer, Gun et al, "Slagen Dam: mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning", BRÅ och Uppsala universitet.

Brottsförebyggande Rådet, BRÅ, statistik 2005 (www.bra.se).

Rapportering till EU från Stockholms universitet EU (Balkmar 2005).

Johnsson-Latham, Gerd, "Makt och privilegier: om könsdiskriminering och fattigdom", UD-GU-studie 2004.

de Vylder, Stefan et al, "*Ending male violence*", 2004.

FN:s GS's rapport inför FN:s toppmöte 2005; "*In Lager Freedom: Our Common Security*".

Kabeer, Naila "*Gender mainstreaming and the Millenium development Goals*", 2003.

UNDP:s årliga "*Human Development Report*", bilagan gender development index (GDI).

Regeringskansliet, "*Vill man ha jämställdhet?- slutrapport för projekt män och jämställdhet*", (Wetterberg, Tomas), 2002.

Höglund, Anna T, "*Krig och kön*", Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in Social Ethics 26, 2001.

Våldets orsaker

UNICEF, "*Breaking the Earthenware Jar*" (Finney Hayward, Ruth), 2000.

FN:s specialrapportör Erturk, Yakin, rapport till FN:s MR-kommission 2003.

Mojab, Shahrzad and Abdo, Nahla (ed.), "*Violence in the name of Honour: Theoretical and political challenges*", Istanbul Bilgi Univ. Press, 2004.

de los Reyes, Paulina och Kamali, Masoud, "*Bortom vi och dom: teoretiska reflexioner om makt, integration och strukturell diskriminering*", SOU 2005: 41.

Benkovic (Kaiser), Ingrid, "*Maktteorier – Dahl, MacKinnon, Millet*", Linköping univ, C-uppsats vt 1996.

Världsbanken, (Narayan, Deepa ed.) "*Voices of the poor*", 2000.

Kerr, Joanna et al, "*The Future of Women's Rights: Global Visions and Strategies*", Zed Books/AWID 2004.

Pickup, Francine, "*Ending Violence against Women: a Challenge for Development and Humanitarian Work*", Oxfam 2001.

UNIFEM, "*With End in Sight: strategies from the UNIFEM Trust Fund to Eliminate Violence Against Women*", 2000.

Regeringens Kvinnofridsproposition.

RK, "*Man slår – vad gör man?*", 2002.

Institutionella åtgärder och projekt och program

SOU 2004:117, "*Nytt nationellt kunskapscentrum: ombildning av rikskvinnocentrum*" (RKC).

Daphne-programmet,
<http://europa.eu.int/comm/justice>

Kvinna till Kvinna, div. skrifter inklusive handböcker. (www.iktk.org)

Svenska UNIFEM-kommitten,
"*Handbok om rättigheter i Sverige*".

FN:s flyktingkommisariat, UNHCR, riktlinjer om "*Sexual violations against refugees*".

UD-Sida "CEDAW – a manual", för utvecklingsarbetet.

Uppförandekod för svensk personal i utlandstjänst inom utvecklingsarbetet och inom FN-uppdrag.

SOU 2004:121, "Ett slag i luften: en utredning om myndigheter, mansvåld och makt", Stockholm 2004.

Länsstyrelsernas insatser mot hedersrelaterat våld, delrapport 2003–2004.

Länsstyrelserna och socialstyrelsen: "Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbete mot hedersrelaterat våld, 2005".

Länsstyrelsen i Västra Götaland: "Om våld i hederns namn: om skyldigheten att se och hjälpa utsatta flickor och kvinnor": en handbok om hedersrelaterat våld.

Länsstyrelsen i Stockholms län: *Resursteam mot hedersrelaterat våld*
Länsstyrelserna i Blekinge, Kalmar och Kronoberg: "Handbok i hedersproblematiken" (2005).

Kvinnoforum: "A Resource Book for working against Honour related Violence" (2003).

Forum Syd, FUF, Kvinnoforum, Frivilligorgs fond. för MR, svenska UNIFEM-kommitten, RFSU, RB; "Våld i hederns namn" rapporter från riksdagsseminarier 20 nov, 2002, 2003.

Gender development Network "Nordisk Samverkanskonferens mot hedersrelaterat våld", 2004.

Svenska Gender development network: "Handbok mot hedersrelaterat vardagsförtryck, hot och våld", 2005.

UNICEF, "From Violence to supportive practices: family, gender and masculinities in India" (Shopra, Radhika) 2002.

UNDP, "Human development Report 2004: Cultural Liberty in Today's Diverse World".

Övrig litteratur:

Afkhami, Mahnaz, "Safe and Secure: Eliminating Violence Against Women and girls in Muslim Societies", 1998.

Afkhami, Mahnaz (red), "Faith and Freedom: Women's human rights in the Muslim World", Tauris Publ. 1995.

Andersson, Stina och Sjö Dahl, Silvia (red), "Sex - en politisk historia", Alfabeta anamma/RFSU, 2003.

Buruma, Ian och Margalit, Aviashai, "Occidentalism: The West in the Eyes of its Enemies", Penguin 2004.

Castells, Manuel, "Identitetens makt", Daidalos, 1998.

Connell, Robert W, "Maskuliniteter", Daidalos 1995.

Ds 2001:64, "Ändrad ordning: strategisk utveckling för jämställdhet".

Eliasson, Per Elis, "Men, women and violence: understanding and changing violent behaviour", Carlssons förlag 2001.

Imam, Ayesha et al (red), *"Warning signs of fundamentalism"*, WLUML Publ. 2004.

Johnson, Allan G, *"The Gender Knot: unravelling our patriarchal legacy"*, Temple University Press, 1997.

Mendel-Enk, Stephan, *"Med uppenbar känsla för stil"*, Bokförlaget Atlas 2004.

Moberg, Eva, *"Prima materia"*, Stockholm, 2003.

Kvinnoforum, *"Honour Related Violence within a Global perspective: Mitigation and Prevention in Europe"*, 2004.

Lewis, Reina, *"Gendering Orientalism: race, femininity and representation"*, Routledge, reprint 2003.

Linköpings univ, *"Tema Etnicitet", Projektet "En studie av statens roll och ansvar i bekämpandet av "hedersrelaterat våld"*.

Operation Kvinnofrid International *"The Worst Scars are on the Inside: Methods for counteracting violence against women"*, 1999.

Persson, Inga och Wadensjö, Eskil, SOU 1998:3, (från Kvinnomaktutredningen), *"Välfärdens genusansikte"*, Stockholm.

Rassekh Milani, Leila *"CEDAW- the Treaty for the Rights of Women, rights that benefit the entire community"*, The Working Group on Ratification of CEDAW", 2004.

Regeringskansliet, faktablad:

2001, *"Uppföljning av Kvinnofredspropositionen"*

Ju 03.12 *"Ett utvidgat skydd mot diskriminering"*

Ju 03.21 *"Regeringens insatser för ungdomar som riskerar hedersrelaterat våld"*

Ju 03.20 *"Bättre skydd mot våld i hemmet"*

Regeringens skr. 2002/03:140 *"Jämt och ständigt: regeringens jämställdhetspolitik med handlingsplan för mandatperioden"*.

Roth, Hans Ingvar: *"Identitetspolitikens mångtydiga ansikten – om 'närhets' och 'distans' diskriminering"* in Olof Franck (ed.) *Om det som djupast angår...* (Föreningen lärare i religionskunskap, årsbok 2005, årg 37).

UNRISD, *"States of Disarray: the Social Effects of Globalization"*, Geneve 1997.

UN *"Strategies for confronting Domestic Violence: a resource Manual"*, FN 1993.

UNFPA, *"A new Role for Men: partners for Women's Empowerment"*

Wadud, Amina *"Quran and Women"*, Rereading the Sacred Text from a Woman's Perspective", Oxford Univ. press 1999.

Young, Iris Marion, *"Att kasta tjejkast: texter om feminism och rättvisa"*, Atlas 2000.

www.adresser:

www.un.org

www.worldbank.org

www.regeringskansliet.se

www.sida.se

www.bra.se

www.awid.org

REGERINGSKANSLIET

103 33 Stockholm